

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Факультет управління
Кафедра психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти

«ПСИХОЛОГІЯ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ»

Спеціальність: *053 Психологія*
Освітня програма: *Психологія*

ВИКОНАВ:

студент групи ПС22-1
Новомлинець Світлана Василівна

КЕРІВНИК:

Доктор біологічних наук, професор
Лихолат Олена Анатоліївна

РЕЦЕНЗЕНТ:

Панфілова Галина Борисівна
Доцент кафедри психології ДГУ

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ:

В.о. завідувача кафедри психології
Склянська Ольга Вадимівна

м. Дніпро
2026

АНОТАЦІЯ

Новомлинець Світлана Василівна. Психологія довіри у підлітковому віці. – Кваліфікаційна робота бакалавра. – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та емпіричне дослідження психологічних особливостей довіри у підлітковому віці. Уточнено зміст поняття довіри як багатовимірного психічного стану особистості; виокремлено внутрішньоособистісний, міжособистісний та соціально-узагальнений виміри довіри. Емпірично досліджено особливості довіри у 40 підлітків 13–15 років (20 дівчат, 20 хлопців).

Застосовано описову статистику, t-критерій Стьюдента та коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона. Виявлено переважання низького та середнього рівнів довіри, відсутність значущих гендерних відмінностей та статистично значущі позитивні взаємозв'язки між показниками довіри.

Ключові слова: довіра, підлітковий вік, довіра до себе, міжособистісна довіра, віра в людей.

ABSTRACT

Novomlynets Svitlana. Psychology of Trust in Adolescence. – Bachelor's qualification paper. – University of Customs and Finance, Dnipro, 2026.

The qualification paper provides theoretical generalization and empirical investigation of psychological features of trust in adolescence. The concept of trust is clarified as a multidimensional mental state of personality; intrapersonal, interpersonal and socially-generalized dimensions of trust are distinguished. An empirical study was conducted on 40 adolescents aged 13–15 (20 girls and 20 boys).

Descriptive statistics, Student's t-test, and Pearson's linear correlation coefficient were applied. The predominance of low and medium levels of trust, the absence of significant gender differences, and statistically significant positive correlations between trust indicators were revealed.

Keywords: trust, adolescence, self-trust, interpersonal trust, faith in people..

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	8
1.1. Поняття довіри в психології.....	8
1.2. Психологічні особливості підліткового віку як періоду формування довіри.....	12
1.3. Соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці	15
Висновки до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	20
2.1. Рівні та форми прояву довіри у підлітків	20
2.2. Довіра в системі міжособистісних стосунків підлітка.....	24
2.3. Чинники порушення довіри та можливості її розвитку у підлітковому віці	25
Висновки до другого розділу	28
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	30
3.1. Організація та етапи емпіричного дослідження довіри у підлітків.....	30
3.2. Методи та методики дослідження довіри у підлітковому віці	34
3.3. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження довіри у підлітків.....	42
Висновки до третього розділу.....	57
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Довіра є одним із фундаментальних каменів емоційного та соціального розвитку особистості, набуваючи особливої значущості у підлітковому віці. У цей період інтенсивних психологічних та фізіологічних змін, питання формування та підтримки довіри стає критичним як для самих підлітків, так і для їхнього оточення. Головна проблема полягає у складному балансуванні між зростаючим прагненням до автономії та все ще високою потребою у підтримці та надійності з боку батьків та значущих дорослих. До того ж, підліткова довіра до однолітків набуває нового рівня важливості, часто перевищуючи довіру до сім'ї, що може створювати додаткові ризики та конфлікти. Недостатньо сформована або порушена довіра в цей час може мати довготривалі негативні наслідки для самооцінки, міжособистісних стосунків та загального психічного благополуччя підлітка.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що довіра у підлітковому віці є ключовою психологічною умовою формування особистісної зрілості, відповідальної поведінки та здатності до конструктивних міжособистісних стосунків. В умовах швидких соціальних змін, воєнних подій та інтенсивної цифровізації саме довіра виступає важливим ресурсом психологічної безпеки й стійкості підлітків до стресу. Порушення довіри – до себе, до однолітків, до дорослих та соціальних інституцій – пов'язане з підвищеним ризиком девіантної поведінки, емоційних розладів, ізоляції та дезадаптації в освітньому середовищі. Разом з тим, існуючі наукові дослідження ще недостатньо повно відображають специфіку формування та прояву довіри у сучасних підлітків в умовах війни, гібридної освіти, онлайн-взаємодій і вимушених змін соціального оточення.

Мета дослідження – теоретично узагальнити та емпірично дослідити психологічні особливості довіри у підлітковому віці, визначити її рівні, форми та соціально-психологічні чинники розвитку й порушення у системі міжособистісних стосунків підлітка.

Об'єкт дослідження – довіра у підлітковому віці як психологічне явище в системі міжособистісних стосунків.

Предмет дослідження – психологічні особливості та структура довіри у підлітків (довіра до себе, довіра до інших людей, довіра до світу, міжособистісна (соціальна) довіра та віра в людей).

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні про те, що у підлітковому віці довіра має багатовимірну структуру, в якій довіра до себе, довіра до інших людей і довіра до світу пов'язані з міжособистісною (соціальною) довірою та вірою в людей.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння довіри в психології та уточнити зміст поняття «довіра у підлітковому віці».
2. Визначити психологічні особливості підліткового віку як періоду формування довіри.
3. Розглянути психологічні чинники розвитку та порушення довіри у підлітковому віці.
4. Описати рівні прояву довіри у підлітків та особливості її функціонування в системі міжособистісних стосунків.
5. Обґрунтувати організацію емпіричного дослідження довіри у підлітковому віці та підібрати відповідні психодіагностичні методики.
6. Здійснити емпіричне дослідження особливостей довіри у підлітків за обраними методиками, проаналізувати отримані результати з використанням описової статистики, t-критерію Стюдента та коефіцієнта кореляції Пірсона, сформулювати висновки та практичні рекомендації.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано комплекс взаємопов'язаних методів, що відповідають меті, завданням і гіпотезі роботи.

– *теоретичні*: аналіз, порівняння, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми довіри в психології, вікових особливостей підліткового періоду та соціально-психологічних чинників розвитку довіри. Їх використання дало змогу уточнити зміст поняття «довіра у підлітковому віці», окреслити структуру довіри та узагальнити сучасні підходи до її розуміння.

– *емпіричні*: методика «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе», шкала міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера, «Шкала довіри» / методика «Віра в людей» М. Розенберга.

– *статистичні*: методи описової статистики (середнє арифметичне M , стандартне відхилення SD , мінімум, максимум), t -критерій Ст'юдента для незалежних вибірок, коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона.

Емпірична база дослідження. Дослідження проводилося онлайн. У дослідженні взяли участь 40 підлітків віком від 13 до 15 років (20 дівчат та 20 хлопців).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних науковців І. Агапченко, Д. Анпілової, Н. Губи, Т. Гурлевої, А. Когута, О. Кожем'якіної, Л. Коломієць, Н. Кривої, Д. Лисенка, Н. Мосол, Н. Савелюк, С. Ситнік, Г. Чайки, О. Штепи, М. Єсип, а також зарубіжних дослідників L. Krabbendam, S. W. Sweijen, K. Rotenberg, S. Bi, E. Coli, Q. Li, H. Zhao та ін., у яких довіра розглядається як цілісне соціально-психологічне утворення, що має складну структуру, виконує важливі регулятивні функції у міжособистісній взаємодії та зазнає суттєвих вікових змін у підлітковому періоді.

Теоретична значущість роботи полягає в узагальненні сучасних підходів до розуміння довіри в психології та уточненні змісту поняття «довіра у підлітковому віці» з виокремленням її структурних компонентів – довіри до себе, довіри до інших людей, довіри до світу, міжособистісної (соціальної) довіри та віри в людей.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі емпіричних даних виявлено особливості рівневого розподілу та середніх показників довіри

у підлітків 13–15 років і встановлено систему статистично значущих кореляційних зв'язків між показниками самодовіри, довіри до інших людей, довіри до світу, міжособистісної довіри та віри в людей.

Практична значущість роботи полягає в тому, що її результати можуть бути використані у діяльності практичних психологів, соціальних педагогів, класних керівників та інших фахівців освітньої сфери. Виявлені особливості рівнів та форм прояву довіри у підлітковому віці, а також сукупність соціально-психологічних чинників її розвитку й порушення можуть слугувати основою для розроблення та впровадження програм психологічного супроводу підлітків, тренінгів розвитку довіри, профілактики недовіри, булінгу й соціальної ізоляції.

Отримані дані можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів для курсів з вікової, педагогічної та соціальної психології, у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а також у роботі шкільних служб порозуміння.

Апробація результатів дослідження.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладено на 55 сторінках основного тексту, містить 6 таблиць і 7 рисунків. Список використаних джерел налічує 67 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

1.1. Поняття довіри в психології

Довіра належить до базових психологічних категорій, які описують ставлення людини до світу, інших людей і самої себе. Вона поєднує когнітивний компонент (уявлення та очікування щодо іншого), емоційний (почуття безпеки, прийняття, упевненості) та поведінковий (готовність діяти, покладаючись на іншого, попри ризик). У міжособистісних стосунках довіра дозволяє скорочувати психологічну дистанцію, відкриватися, будувати глибокі зв'язки, приймати спільні рішення. Саме тому феномен довіри перебуває у центрі уваги загальної, соціальної, вікової, організаційної та клінічної психології.

У підлітковому віці, який є сенситивним періодом для формування ідентичності та системи стосунків з однолітками й дорослими, довіра виступає важливою умовою особистісного зростання, саморозкриття, прийняття підтримки й психологічної допомоги. Різні наукові школи наголошують на різних аспектах довіри – від базового відчуття безпеки до усвідомленої готовності бути вразливим у стосунках. Для уточнення змісту цього поняття розглянемо, як його трактують провідні вітчизняні та зарубіжні дослідники (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Трактування поняття довіри в психології

Автор	Визначення поняття «довіра» (з точки зору психології)
I. Агапченко [1]	Довіра – це базове ставлення людини до світу, себе й інших, яке виражається у переконанні, що інший не має ворожих намірів і не прагне завдати шкоди. Вона постає як інтегральний психічний стан, що поєднує прийняття, упевненість і готовність до взаємодії попри невизначеність ситуації.

Продовження табл. 1.1

Н. Крива [20]	Довіра – це складне психологічне утворення, яке проявляється як позитивне очікування щодо доброзичливості, чесності та передбачуваності іншої людини чи соціального інституту. В її структурі поєднуються уявлення про об'єкт, емоційне ставлення до нього та готовність вступати у взаємодію на основі цих очікувань.
Д. Лисенко [22]	Довіра – це соціально-психологічний феномен, що забезпечує можливість взаємодії між людьми за умов невизначеності та ризику. Вона проявляється у схильності приписувати іншому надійність, доброзичливість і готовність дотримуватися взятих зобов'язань.
Г. Чайка [38]	Довіра – це внутрішній стан відкритості до себе, інших людей і світу, що дає відчуття психологічної безпеки та підтримки. Вона виступає ключовим компонентом психічного здоров'я, оскільки дозволяє людині будувати стабільні стосунки та переживати власне життя як більш передбачуване і кероване.
Н. Губа [9]	Довіра – це очікування доброзичливого, послідовного й відповідального ставлення партнера у взаємодії, що дає відчуття психологічної захищеності у спільній діяльності. У взаєминах викладача й студента вона виявляється як готовність ділитися інформацією, приймати зворотний зв'язок і покладатися на професійну позицію іншої сторони.
О. Штепа [40]	Довіра – це внутрішній психологічний ресурс, який дозволяє людині відчувати впевненість у собі й інших та зберігати цілісність «Я» у складних життєвих ситуаціях. Вона підтримує здатність покладатися на власні можливості й одночасно відкриватися до допомоги й підтримки оточення.
Д. Анпілова [2]	Довіра – це позитивне ставлення до себе, інших людей і світу, яке дає людині відчуття безпеки та прийняття. Вона виступає важливим чинником самоактуалізації, оскільки сприяє сміливому самовираженню, побудові близьких стосунків і реалізації життєвих планів.
Y. Xie [46]	Довіра – це стійке очікування позитивних дій з боку інших людей та соціальних інституцій, яке ґрунтується на уявленнях про їхню надійність, чесність і доброзичливість. Вона розглядається як багатовимірна характеристика, що охоплює довіру до інших, сприйняття того, що інші довіряють нам, і усвідомлення соціального середовища, де така взаємна довіра можлива.
C. Fu [63]	Довіра – це психічний стан, у якому людина, зважаючи на свої очікування та оцінку ризику, вирішує покладатися на іншого у важливих ситуаціях. Вона є результатом поєднання особистісної схильності до довіри, суб'єктивної оцінки ризику та уявлень про майбутню поведінку партнера, що разом визначають готовність до довірливої поведінки/
Q. Li [45]	Довіра – це очікування, що інша людина поводитиметься чесно й турботливо, не зловживаючи нашою вразливістю. У міжособистісних стосунках дітей вона проявляється як готовність покладатися на тих, хто має добру репутацію надійності та емоційно є ближчим до довірителя.

Аналізуючи зміст таблиці 1.1, можна побачити, що в усіх наведених підходах довіра розуміється як позитивне очікування щодо іншої людини, себе чи світу. Автори підкреслюють, що вона пов'язана з переживанням безпеки,

прийняття та відсутності ворожих намірів. У кожному визначенні йдеться про те, що довіра включає елемент упевненості в надійності, чесності та передбачуваності поведінки іншої сторони. Також спільним є уявлення про те, що довіра виявляється в готовності вступати у взаємодію та покладатися на партнера за умов певної невизначеності.

Водночас між трактуваннями простежуються відмінності у зміщенні акцентів. Частина визначень зосереджується на довірі як внутрішньому ресурсі та стані людини, інші – як на характеристиці міжособистісної взаємодії чи соціальних відносин. У деяких підходах у центрі уваги перебуває емоційний вимір довіри й почуття безпеки, тоді як в інших більш детально розкриваються когнітивні компоненти: оцінка ризику, уявлення про надійність та репутацію партнера. Окремі формулювання підкреслюють роль довіри в особистісному розвитку й самоактуалізації, тоді як інші описують її переважно в контексті професійної, освітньої чи інституційної взаємодії. Зарубіжні сучасні дослідження також частіше вводять елементи структурних моделей довіри та акцентують на її динаміці в різних соціальних умовах.

На нашу думку, до узагальненого розуміння довіри варто додати чіткіший акцент на її віковій специфіці, зокрема у підлітковому періоді, коли це явище тісно пов'язане зі становленням ідентичності. Важливо також врахувати внутрішню диференціацію довіри: до себе, до близьких людей, до ширшого соціального середовища та до інституцій. Доцільно підкреслити, що довіра є не лише станом чи рисою, а й процесом, який розвивається, змінюється та може відновлюватися або руйнуватися під впливом життєвого досвіду. Окремої уваги потребує поєднання довіри з критичністю та здатністю зберігати власні кордони, щоб вона не перетворювалася на наївність чи беззастережну покору.

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що довіра в психології розглядається як складний багатовимірний феномен, який поєднує ставлення людини до себе, інших людей та соціального середовища. Вона включає переживання внутрішньої опори й упевненості, позитивні

очікування щодо доброзичливості та надійності партнера по взаємодії, а також готовність приймати певну вразливість і ризик. Довіра виступає важливою умовою особистісного й професійного зростання, оскільки підтримує самоактуалізацію, стресостійкість, смисложиттєве самовизначення та здатність до конструктивної комунікації. У соціально-психологічному та організаційному вимірах вона є базою ефективної взаємодії, психологічної безпеки та партнерських стосунків у групі й колективі. Таким чином, довіру доцільно розуміти як внутрішню установку і водночас динамічний процес, що забезпечує цілісність особистості та якість міжособистісних і соціальних зв'язків (див. рис. 1.1).

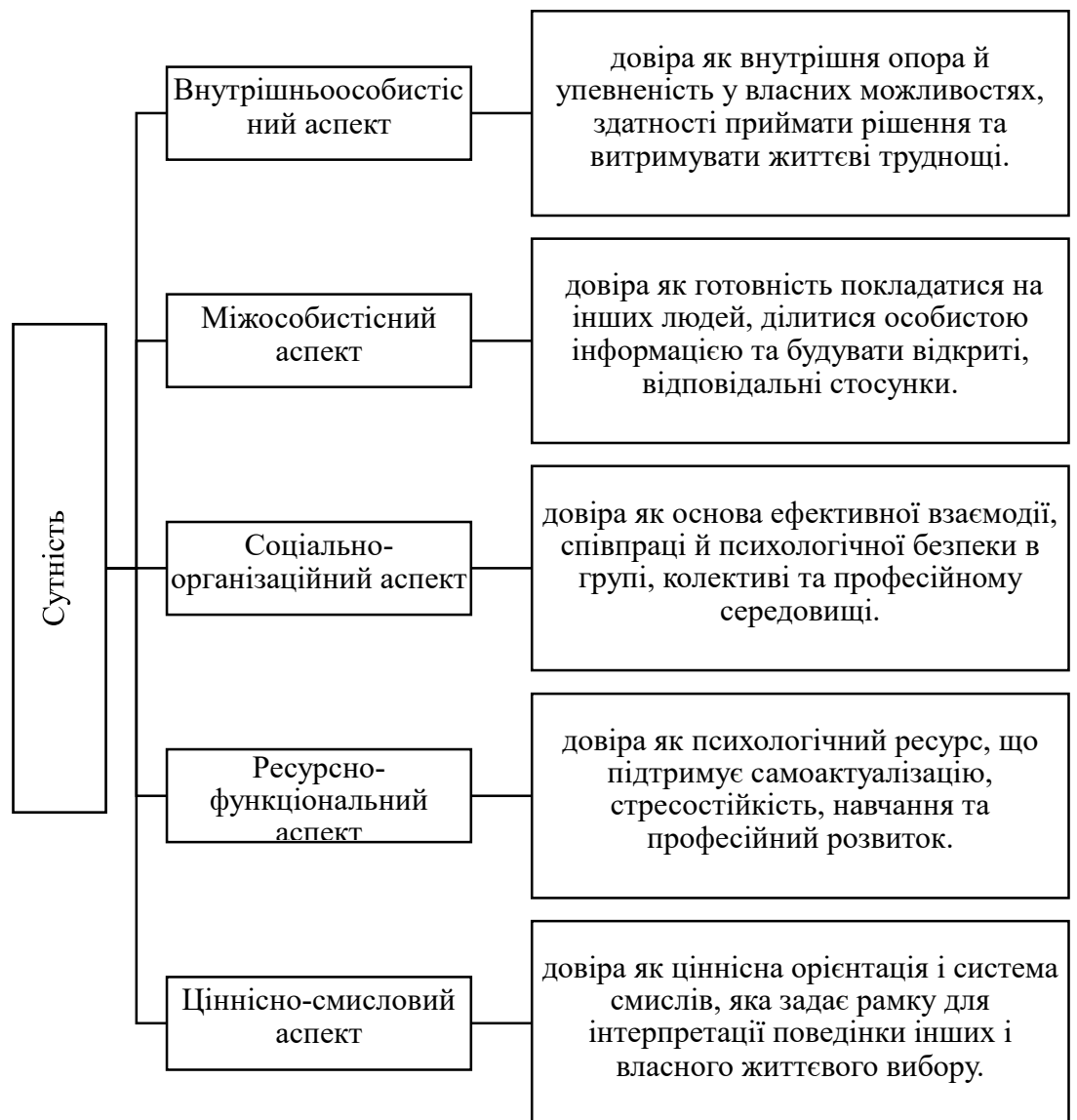

Рис. 1.1 Основні аспекти сутності довіри в психології

Отже, довіра в психології – це багатовимірний психічний стан і ставлення особистості до себе, інших людей та світу, що ґрунтується на позитивних очікуваннях, переживанні безпеки й готовності приймати певну вразливість. Вона поєднує внутрішню впевненість у власних можливостях із відкритістю до взаємодії та співпраці з іншими. За своєю сутністю довіра охоплює внутрішньоособистісний вимір (як опора «Я»), міжособистісний вимір (як основа відкритих і відповідальних стосунків) та соціально-організаційний вимір (як умова ефективної взаємодії в групі й колективі). Водночас вона виконує важливу ресурсну функцію, підтримуючи стійкість до стресу, самоактуалізацію та професійний розвиток. Ціннісно-смысловий компонент довіри виявляється в орієнтації на чесність, відповідальність, визнання суб'єктності іншого й готовність до взаємної підтримки. Таким чином, сутність довіри полягає в тому, що вона забезпечує цілісність особистості та стабільність міжособистісних і соціальних зв'язків, створюючи психологічні умови для безпечного й продуктивного розвитку людини.

1.2. Психологічні особливості підліткового віку як періоду формування довіри

Підлітковий вік – це переломний етап, що знаменує перехід від дитинства до дорослості, коли відбуваються інтенсивні зміни у фізичному тілі, емоціях, мисленні та системі стосунків. У цей час підліток вперше глибоко усвідомлює себе як окрему, самостійну особистість, починає порівнювати себе з іншими та шукає основу для своїх суджень у власних переконаннях. На цьому фоні довіра стає центральним питанням: підлітку необхідно навчитися довіряти собі, одночасно підтримуючи важливі зв'язки з батьками, ровесниками, вчителями та іншими значущими дорослими. Від успішності встановлення цього балансу залежить і його відчуття внутрішньої безпеки, і готовність відкриватися новому досвіду.

Паралельно відбувається зміна соціального оточення підлітка: група однолітків стає провідною, зростає значення навчального закладу, онлайн-спільнот та різноманітних інституцій. Важливою стає не лише емоційна прихильність, але й оцінка надійності іншої людини чи організації, а також можливість покластися на них у ситуаціях невизначеності. У цьому сенсі підлітковий вік є сенситивним періодом для формування базових моделей довіри – до себе, до близького оточення, до ширшого соціального середовища та суспільних інститутів. Порушення цих моделей може призводити до посилення тривожності, соціальної ізоляції або, навпаки, до небезпечної довірливості, що збільшує ризик девіантної поведінки.

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що підлітковий вік характеризується поєднанням інтенсивних особистісних змін і підвищеної потреби у надійних стосунках, що робить його особливо важливим періодом формування довіри. У цей час різко зростає значущість оцінок з боку ровесників та дорослих, самооцінка стає нестійкою, а довіра до себе прямо залежить від успіхів і невдач у значущих сферах життя. Емоційна сфера вирізняється контрастністю й вразливістю: прагнення до близькості поєднується зі страхом відторгнення, що зумовлює коливання між довірою й недовірою у стосунках. Посилення рефлексії та розвиток абстрактного мислення приводять до того, що довіра перестає бути «автоматичною» і поступово перетворюється на усвідомлений вибір, який підліток робить, спираючись на власний досвід. Додатковим чинником стають цифрові й соціальні зміни, що ускладнюють структуру міжособистісних зв'язків і вимагають від підлітка навчитися диференціювати довіру до різних людей та інституцій (див. рис. 1.2).

Рис. 1.2 Психологічні особливості підліткового віку як періоду формування довіри

Отже, психологічні особливості підліткового віку як періоду формування довіри полягають у поєднанні нестійкої самооцінки та самодовіри з високою залежністю від оцінок значущих інших. Для цього віку характерна виразна емоційна вразливість: сильне прагнення близькості й прийняття супроводжується страхом відторгнення, що спричиняє часті коливання між довірою й недовірою. Внутрішній конфлікт між потребою в автономії та потребою в підтримці робить довірливі стосунки напруженими й амбівалентними, оскільки підліток одночасно хоче спиратися на себе і не втрачати опору в інших. Розвиток рефлексії та абстрактного мислення

призводить до того, що довіра дедалі більше сприймається як свідомий вибір, заснований на аналізі поведінки та послідовності партнера, а не лише на емоційній прихильності. Ускладнення соціального простору – поява нових форматів спілкування й інституційних впливів – вимагає від підлітка навчитися диференціювати рівні довіри та виробляти власні критерії надійності людей і спільнот.

1.3. Соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці

Соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці пов'язані не лише з індивідуальними особливостями особистості, а й з тим, у яких умовах і в яких стосунках відбувається її щоденне життя. У цей період довіра формується на перетині впливів сім'ї, групи однолітків, шкільного середовища, медіапростору та локальної спільноти, які задають базові уявлення підлітка про надійність чи небезпеку соціального світу. Поступово складається система очікувань щодо того, чи можна розраховувати на підтримку, чи будуть дотримані домовленості, чи збережеться конфіденційність особистої інформації. Саме сукупність цих впливів визначає, чи буде довіра сприйматися як нормальний спосіб побудови взаємин, чи як ризикований крок, що вимагає постійної обережності.

Підлітковий вік є особливо чутливим до якості соціальних взаємодій, оскільки в цей час загострюється потреба в прийнятті, повазі та справедливому ставленні. Важливими стають не лише зміст виховних вимог і соціальних норм, а й спосіб їх подання – наявність діалогу, можливість обговорення, емоційна підтримка у разі помилок. Характер сімейного мікроклімату, статус підлітка в групі однолітків, стиль педагогічної взаємодії, досвід участі у спільних справах та громадських ініціативах безпосередньо впливають на те, як він оцінює надійність інших і власну здатність покладатися на них. Крім того, все більшого значення набувають медіа та онлайн-спільноти, які можуть

як підсилювати почуття включеності, так і провокувати недовіру та ізоляцію. У цьому контексті аналіз соціально-психологічних чинників розвитку довіри у підлітковому віці дає змогу зрозуміти, які саме умови роблять соціальний простір для підлітка безпечним і сприятливим для формування довірливих стосунків.

Соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці проявляються передусім через найближче соціальне оточення підлітка та характер щоденної взаємодії з дорослими й однолітками. На думку В. Горпинюк, система «довіра – недовіра» формується в молодшому підлітковому віці під впливом сімейного мікроклімату, стилю виховання та послідовності вимог у родині [6]. До ключових чинників належать емоційна прийнятність дитини, досвід чесного виконання обіцянок дорослими та можливість вільно висловлювати думки без страху приниження. Важливим є й те, як педагоги реагують на помилки підлітка: підтримувальна позиція сприяє закріпленню уявлень про інших як надійних, тоді як осуд і приниження посилюють недовіру. Участь у спільних видах діяльності, що передбачають співпрацю й обмін відповідальністю, зміцнює відчуття взаємозалежності та досвід безпечного покладання на інших. Саме через ці соціально-психологічні умови поступово вибудовується базова орієнтація підлітка на довіру або настороженість у міжособистісних контактах.

Проаналізувавши наукову літературу, можна стверджувати, що розвиток довіри у підлітковому віці визначається системою взаємопов'язаних соціально-психологічних чинників, які діють на рівні сім'ї, групи однолітків, школи та ширшого соціального середовища. Вирішальне значення мають якість емоційного контакту з дорослими, наявність досвіду прийняття й підтримки, а також послідовність вимог і справедливості у ставленні до підлітка. Не менш важливими є норми та клімат підліткової групи, досвід безпечної близькості або, навпаки, булінгу й відторгнення, що формують базові очікування щодо надійності інших людей. Суттєву роль відіграють можливості для автономії, участі у спільній діяльності й реального впливу на

події, які або зміцнюють відчуття себе як суб'єкта, здатного довіряти й бути гідним довіри, або, за їх відсутності, підсилюють недовіру та пасивність. Сукупність цих чинників окреслює, чи сприймає підліток соціальний світ як безпечний простір для відкритості й співпраці, чи як середовище, у якому довіра пов'язана з високим ризиком (див. рис. 1.3).

Рис. 1.3 Соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці

Отже, соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці охоплюють сукупність впливів сімейного мікроклімату, підліткової групи, шкільного середовища та ширших соціальних інституцій, які визначають базове відчуття безпеки й прийняття. Вирішальне значення мають емоційна підтримка, досвід послідовності й справедливості у стосунках із дорослими та

однолітками, а також можливість підлітка відкрито висловлювати свої думки без загрози приниження. Норми й атмосфера в групі ровесників, наявність або відсутність булінгу, досвід співпраці та взаємодопомоги безпосередньо формують очікування щодо надійності людей і готовність покладатися на них. Не менш важливими є умови для автономії та суб'єктності – участь у спільних справах, громадських ініціативах, реальний вплив на рішення, які стосуються самого підлітка. У своїй сукупності ці чинники визначають, чи стане довіра природним способом побудови стосунків і життєвою опорою, чи буде сприйматися як ризик, що вимагає постійної настороженості.

Висновки до першого розділу

Довіра в психології – це багатовимірний психічний стан і ставлення особистості до себе, інших і світу, що ґрунтується на позитивних очікуваннях, відчутті безпеки й готовності до певної вразливості. Вона поєднує внутрішню впевненість у своїх силах із відкритістю до взаємодії та співпраці. Сутність довіри охоплює три виміри: внутрішньоособистісний (опора "Я"), міжособистісний (основа відкритих стосунків) та соціально-організаційний (умова ефективної взаємодії в групі). Довіра виконує важливу ресурсну функцію, підтримуючи стійкість до стресу та самоактуалізацію. Її ціннісно-смысловий компонент виявляється в орієнтації на чесність, відповідальність і взаємну підтримку, забезпечуючи цілісність особистості та стабільність соціальних зв'язків для безпечного й продуктивного розвитку.

Психологічні особливості підліткового віку у контексті формування довіри характеризуються поєднанням нестійкої самооцінки і самодовіри з високою залежністю від оцінок значущих інших. Для цього періоду властива виразна емоційна вразливість: сильне прагнення близькості й прийняття супроводжується страхом відторгнення, що призводить до коливань між довірою й недовірою. Внутрішній конфлікт між потребами в автономії та підтримці робить довірливі стосунки напруженими й амбівалентними.

Розвиток рефлексії та абстрактного мислення зміщує довіру від емоційної прихильності до свідомого вибору, заснованого на аналізі поведінки й послідовності партнера. Ускладнення соціального простору вимагає від підлітка диференціювати рівні довіри та формувати власні критерії надійності людей і спільнот.

Соціально-психологічні чинники розвитку довіри у підлітковому віці – це сукупність впливів сімейного мікроклімату, підліткової групи, шкільного середовища та ширших соціальних інституцій, які формують базове відчуття безпеки й прийняття. Вирішальними є емоційна підтримка, досвід послідовності й справедливості у стосунках із дорослими та однолітками, а також можливість підлітка відкрито висловлювати думки без загрози приниження. Норми й атмосфера в групі однолітків (наявність/відсутність булінгу, досвід співпраці й взаємодопомоги) безпосередньо впливають на очікування щодо надійності людей. Важливими також є умови для автономії та суб'єктності – участь у спільних справах, ініціативах і реальний вплив на рішення, що стосуються підлітка. Ці чинники спільно визначають, чи стане довіра природним способом побудови стосунків і життєвою опорою, чи буде сприйматися як ризик, що вимагає настороженості.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1. Рівні та форми прояву довіри у підлітків

Довіра у підлітковому віці є складною, багаторівневою конструкцією, що охоплює ставлення до різних соціальних суб'єктів – від найближчого оточення до інституційних структур. Ця довіра проявляється у трьох взаємопов'язаних формах: когнітивній (переконання у надійності та компетентності), емоційній (почуття безпеки та прийняття) та поведінковій (готовність до саморозкриття, співпраці та прийняття ризику). Виділяються щонайменше три основні рівні довіри: міжособистісний (до конкретних осіб), інституційний (до школи, організацій) та узагальнений соціальний (до «більшості людей»). Довіра в таких контекстах, як родина (досвід підтримки), сусідство та школа, є ключовим компонентом соціального капіталу підлітка і тісно пов'язана з кращою суб'єктивною оцінкою здоров'я, психологічною стійкістю та здоровими стилями життя.

Особлива увага приділяється аналізу прояву довіри в шкільному середовищі, яке розглядається як місце перетину міжособистісного та інституційного рівнів. На міжособистісному рівні існує «вертикальна» довіра до вчителів та «горизонтальна» довіра до однолітків. Довіра до педагога формується на основі досвіду послідовної, передбачуваної та справедливої взаємодії, виявляючись у готовності учня звертатися по допомогу та приймати зворотний зв'язок. Водночас, важливе значення має інституційна довіра до школи як системи – уявлення про справедливість правил і їх послідовне застосування.

Таким чином, у роботах D. Novak та B. Mieziene довіра підлітків постає як багаторівнева система, де можна виділити:

- 1) внутрішньосімейний рівень (форма – досвід підтримки й прийняття),
- 2) локальний комунальний рівень (форма – довіра до сусідів і місцевої спільноти)
- 3) шкільний рівень (форма – горизонтальна довіра до однолітків і вертикальна довіра до вчителів).

Проаналізувавши наукову літературу, можна зробити висновок, що довіра у підлітковому віці має чітко виражену багаторівневу структуру (див. рис. 2.1). На внутрішньоособистісному рівні вона постає як самодовіра, відчуття власної компетентності й контролю над подіями, що визначає готовність брати на себе відповідальність. На міжособистісному рівні довіра проявляється у стосунках із батьками, учителями та однолітками, де підліток оцінює надійність, справедливість і доброзичливість значущих інших. Локально-комунальний рівень пов'язаний із довірою до сусідів і найближчого мікросоціуму, тоді як інституційний та узагальнений соціальний рівні відображають ставлення до школи як системи, суспільних правил, інституцій і «більшості людей» загалом. Поєднання цих рівнів формує індивідуальний профіль довіри підлітка, який, за результатами досліджень, тісно пов'язаний із психологічною стійкістю, схильністю до ризикової чи просоціальної поведінки та загальною суб'єктивною оцінкою благополуччя.

Рис. 2.1 Рівні довіри у підлітковому віці

Форми прояву довіри підлітків також мають багатовимірний характер і поєднують змістові, емоційні та поведінкові компоненти (див. рис. 2.2). У когнітивній формі довіра означає переконаність у надійності, компетентності й доброзичливих намірах інших людей та соціальних інституцій. Емоційна форма відображає почуття безпеки, прийняття й емоційної підтримки у значущих стосунках, передусім сімейних і дружніх. Поведінкова форма виявляється у готовності до саморозкриття, звернення по допомогу, співпраці та прийняття виправданого ризику у взаємодії з дорослими й однолітками. Окремо виокремлюються вертикальна довіра (до вчителів, дорослих, інституцій) і горизонтальна довіра (до ровесників), які задають специфічні конфігурації довірливих стосунків у шкільному, сімейному та позашкільному середовищі.

Рис. 2.2 Форми прояву довіри у підлітковому віці

Отже, аналіз наукової літератури дозволяє розглядати довіру підлітків як багаторівневе утворення, що охоплює внутрішньоособистісний, сімейний,

міжособистісний, локально-комунальний та інституційно-соціальний рівні. На кожному з цих рівнів довіра виконує функцію психологічної опори, забезпечуючи відчуття безпеки, передбачуваності й можливості впливати на власне життя. Форми прояву довіри – емоційна, когнітивна, поведінкова, а також вертикальна й горизонтальна – відображають різні способи переживання та реалізації довіри у стосунках із батьками, однолітками, вчителями та соціальними інституціями. Специфічні поєднання рівнів і форм довіри визначають індивідуальний профіль підлітка, пов'язаний із його психологічною стійкістю, схильністю до ризикової або просоціальної поведінки, а також загальним самопочуттям. Таким чином, рівні та форми довіри у підлітковому віці постають не лише як показники якості взаємин, а й як важливі маркери успішності соціалізації й дорослішання.

2.2. Довіра в системі міжособистісних стосунків підлітка

Проаналізувавши наукову літературу, можна узагальнити, що довіра в системі міжособистісних стосунків підлітка постає як багатовимірний особистісний конструкт, який поєднує емоційне переживання безпеки, когнітивні очікування надійності та доброзичливості інших і конкретні поведінкові прояви відкритості та співпраці. Таким чином, довіра виступає ключовою умовою психологічного благополуччя та успішної соціальної адаптації підлітка, визначаючи якість його стосунків у сім'ї, шкільному середовищі та неформальних групах, що доцільно відобразити в узагальненій моделі (див. рис. 2.3).

Рис. 2.3 Ключові характеристики довіри в системі міжособистісних стосунків підлітка

Отже, довіра в системі міжособистісних стосунків підлітка постає як ключовий психологічний ресурс, що забезпечує відчуття емоційної безпеки, прийняття та значущості в сім'ї, шкільному середовищі та однолітковій групі. Вона виконує регулятивну функцію, впливаючи на вибір підлітком стратегій поведінки у конфліктних і проблемних ситуаціях, сприяючи переходу від захисно-агресивних до більш кооперативних і відповідальних форм взаємодії. Наявність довірливих стосунків із батьками, учителями й друзями полегшує процес саморозкриття, прийняття допомоги та внутрішнє прийняття соціальних норм як власних цінностей. Дефіцит довіри, навпаки, підсилює почуття самотності, недооцінки, схильність до ризикованої або девіантної поведінки й ускладнює формування позитивної Я-концепції. Таким чином, рівень сформованості довіри в системі міжособистісних стосунків суттєво

визначає якість психологічного благополуччя підлітка та його успішну соціальну адаптацію.

2.3. Чинники порушення довіри та можливості її розвитку у підлітковому віці

Низький рівень довіри виступає значним фактором психологічного ризику, що може мати віддалені, але вкрай небезпечні наслідки. На думку R. Hill, низький рівень міжособистісної довіри виступає віддаленим, але дуже небезпечним маркером суїцидального ризику в підлітковому віці [49]. У дослідженні підлітків авторка показує, що загальна недовіра до інших людей, очікування байдужості й відсутності підтримки підсилюють суїцидальні думки навіть за контролю депресивності та інших відомих ризиків. Порушення довіри тут пов'язується з досвідом емоційного відкидання, зради, булінгу, коли підліток поступово формує когнітивну схему «нікому не можна вірити», яку переносить на батьків, однолітків та дорослих у школі. Таке глобальне узагальнення негативного досвіду блокує звернення по допомогу, а будь-які виховні впливи сприймаються як потенційно небезпечні.

Узагальнюючи проаналізовані підходи, можна стверджувати, що довіра підлітка формується під впливом комплексу особистісних, сімейних та соціальних чинників, які перебувають у динамічній взаємодії. Порушення хоча б однієї ланки цієї системи (сімейна дисфункція, негативний досвід спілкування з однолітками, травматичні події) призводить до деформації базового ставлення до світу як безпечного або небезпечного. Водночас, наявність підтримувального дорослого, позитивні моделі взаємодії у групі ровесників та участь у спеціально організованих психолого-педагогічних програмах здатні частково нейтралізувати наслідки таких порушень і створити умови для відновлення довіри.

Важливо, що ці чинники не діють ізольовано: індивідуально-особистісні ресурси підлітка опосередковують вплив середовища, тоді як

якість середовища або посилює, або послаблює прояв цих ресурсів. Тому аналіз довіри у підлітковому віці доцільно здійснювати не за окремими параметрами, а з урахуванням цілісної системи взаємодії «особистість – сім'я – одноліткова група – освітній простір». Структуроване відображення таких взаємозв'язків подано на рис. 2.4.

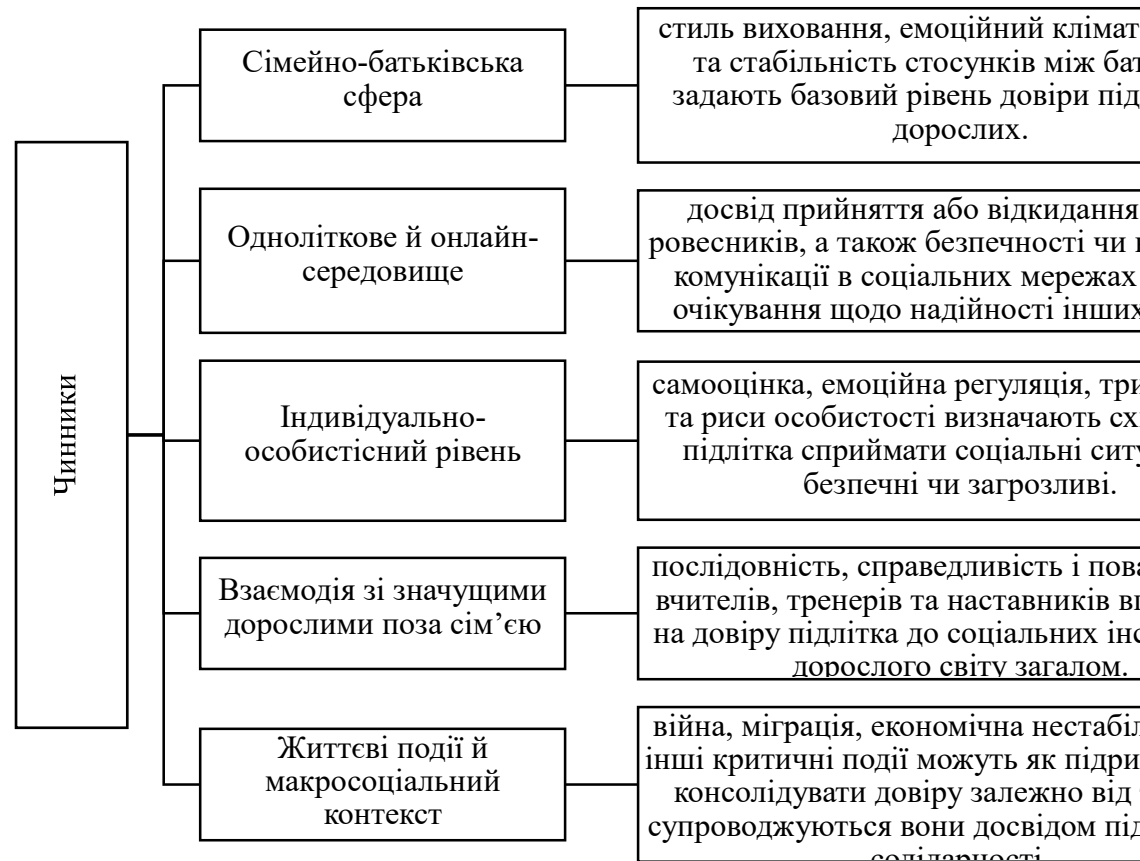

Рис. 2.4 Чинники порушення довіри та можливості її розвитку у підлітковому віці

Отже, чинники порушення довіри та можливості її розвитку у підлітковому віці пов'язані з взаємодією сімейного, одноліткового, індивідуально-особистісного та макросоціального вимірів життєвого досвіду підлітка. Сімейна непослідовність, психологічний контроль, досвід зради й булінгу, а також травматичні події ширшого соціального контексту сприяють формуванню глобальної настанови небезпеки й недовіри до світу людей. Водночас підтримувальні стосунки з батьками, однолітками та значущими дорослими поза сім'єю, засновані на емоційній прийнятності,

передбачуваності та збереженні меж, створюють підґрунтя для поступового відновлення довіри. Індивідуально-особистісні особливості підлітка виступають внутрішнім модератором цих впливів, посилюючи або пом'якшуючи наслідки негативного соціального досвіду для системи його міжособистісних очікувань. Таким чином, довіра у підлітковому віці постає як динамічне утворення, що одночасно відображає попередній досвід стосунків і визначає подальші траєкторії соціалізації та психологічної адаптації особистості.

Висновки до другого розділу

Аналіз наукових джерел дає змогу розглядати довіру підлітків як багаторівневу структуру, що охоплює внутрішньоособистісний, сімейний, міжособистісний, локально-комунальний та інституційно-соціальний виміри. На кожному з цих рівнів довіра є психологічною опорою, яка забезпечує відчуття безпеки, передбачуваності та можливості активно впливати на власне життя. Форми прояву довіри – емоційна, когнітивна, поведінкова, а також вертикальна (до дорослих) і горизонтальна (до однолітків) – відображають різні механізми її реалізації у стосунках із значущими особами та соціальними інституціями. Специфічне поєднання цих рівнів і форм визначає індивідуальний профіль довіри підлітка, тісно пов'язаний із його психологічною стійкістю, схильністю до ризикованої чи просоціальної поведінки, а також загальним самопочуттям. Таким чином, рівні та форми довіри у підлітковому віці є важливими маркерами успішності соціалізації та загального процесу дорослішання.

Довіра у системі міжособистісних стосунків підлітка є ключовим психологічним ресурсом, який гарантує відчуття емоційної безпеки, прийняття та власної значущості у родині, школі та групі однолітків. Вона виконує регулятивну функцію, спрямовуючи підлітка до вибору ефективних стратегій поведінки у проблемних і конфліктних ситуаціях – від захисно-

агресивних до кооперативних та відповідальних форм взаємодії. Наявність стосунків, що ґрунтуються на довірі (з батьками, вчителями, друзями), полегшує саморозкриття, прийняття допомоги та внутрішню інтеграцію соціальних норм. І навпаки, дефіцит довіри підсилює відчуття самотності, недооцінки, провокує ризиковану або девіантну поведінку та ускладнює формування здорової Я-концепції.

Чинники порушення та можливості розвитку довіри у підлітковому віці формуються на перетині сімейного, одноліткового, індивідуально-особистісного та макросоціального вимірів життєвого досвіду. Сімейні проблеми (непослідовність, психологічний контроль), досвід булінгу чи зради, а також травматичні події у ширшому соціальному контексті сприяють закріпленню глобальної настанови небезпеки та недовіри. Водночас підтримувальні стосунки, засновані на емоційному прийнятті, передбачуваності та дотриманні меж, є підґрунтям для поступового відновлення похитнутої довіри. Індивідуально-особистісні особливості підлітка виступають як внутрішній модератор, який посилює або пом'якшує вплив негативного соціального досвіду на систему його міжособистісних очікувань.

РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДОВІРИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

3.1. Організація та етапи емпіричного дослідження довіри у підлітків

Перший етап мав підготовчо-організаційний характер і передбачав уточнення мети, завдань і гіпотез дослідження довіри у підлітків. З огляду на безпекову ситуацію в Україні та обмеження очних зустрічей було прийнято рішення проводити опитування онлайн. Визначено критерії вибірки – підлітки 13–15 років, які навчаються у закладі загальної середньої освіти та беруть участь добровільно. Також було заплановано рівномірний розподіл за статтю – 20 дівчат і 20 хлопців для порівняння результатів. Окремо продумано етичні аспекти – інформування про мету, анонімність відповідей та право відмови на будь-якому етапі. На цьому ж етапі обрано технічну платформу та узгоджено загальну послідовність подальших дій.

Другий етап стосувався залучення респондентів і організації комунікації з ними. Основним каналом поширення запрошення стала мережа Telegram, оскільки підлітки активно нею користуються та швидко реагують на повідомлення. Запрошення містило короткий опис дослідження, орієнтовний час проходження та посилення на анкету. Для дотримання етичних норм учасники отримували пояснення щодо добровільності, конфіденційності та можливості припинити участь у будь-який момент. За потреби додатково наголошувалося, що заповнення можна узгодити з батьками або опікунами. Набір тривав доти, доки не було зібрано 40 заповнених анкет із дотриманням балансу за статтю.

Третій етап передбачав підготовку психодіагностичного інструментарію та його узгодження з метою дослідження. Було обрано методику «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе», що дозволяє

розглядати довіру комплексно. Для вимірювання міжособистісної довіри використано шкалу соціальної довіри Дж. Роттера. Додатково застосовано методику «Віра в людей» М. Розенберга як показник загальної установки довіри до людей. Інструкції та формулювання були адаптовані до онлайн-формату й вікових особливостей, щоб питання були зрозумілими та не викликали плутанини. Також було підготовлено схему підрахунку результатів і загальні правила інтерпретації.

Четвертий етап полягав у створенні онлайн-анкети в Google Forms та її налаштуванні. Google Forms було обрано як доступний і простий інструмент, який дозволяє швидко зібрати відповіді та зберегти їх у зручному вигляді. Анкета містила короткий вступ із поясненням мети та умов участі, а також запитання про вік і стать. Далі послідовно розміщувалися обрані методики, щоб учасникам було легше орієнтуватися у завданнях. Для зменшення кількості пропусків частину відповідей було зроблено обов'язковими, а також додано підказки щодо заповнення. Перед початком основного збору анкету було протестовано, після чого уточнено окремі формулювання.

П'ятий етап – безпосередній збір емпіричних даних у дистанційному форматі. Учасники переходили за посиланням і заповнювали анкету у зручний для себе час зі смартфона або комп'ютера. У процесі збору контролювалася відповідність критеріям вибірки та кількість заповнених анкет, щоб отримати заплановані 40 відповідей. За потреби надсилалися короткі нагадування, але без тиску чи спонукання до конкретних відповідей. Після завершення збору відповіді були зведені в таблицю для подальшої обробки. Також проведено первинну перевірку даних, щоб прибрати порожні або некоректно заповнені анкети.

Шостий етап охоплював узагальнення отриманих результатів і їх представлення у зрозумілому вигляді. Відповіді опрацьовувалися відповідно до ключів методик, після чого визначалися рівні довіри за кожною шкалою. Для наочності результати було систематизовано та подано у вигляді таблиць і діаграм, що відображали загальні тенденції в групі та можливі відмінності між

дівчатами і хлопцями. Опис результатів робився у логічній послідовності – від загальної характеристики до окремих показників. Це дозволило побачити, які аспекти довіри проявляються сильніше, а які – слабше. Підготовлені матеріали стали основою для статистичного аналізу та формулювання висновків.

Сьомий етап передбачав перевірку взаємозв'язків між показниками довіри та окремими чинниками за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона. Для цього було використано підсумкові показники за кожною методикою, а також окремі характеристики, пов'язані з соціальними контактами та особливостями взаємин підлітків. Далі здійснювався розрахунок кореляцій, щоб визначити, чи пов'язані між собою різні прояви довіри та наскільки вираженим є цей зв'язок. Отримані результати інтерпретувалися з урахуванням психологічного змісту показників і вікових особливостей підлітків. На основі аналізу було сформульовано узагальнені висновки щодо специфіки довіри у досліджуваній групі. Окремо зазначено обмеження онлайн-формату та окреслено напрямки подальших досліджень.

Особливу увагу при організації дослідження приділено етичним аспектам. Усі учасники інформувалися про мету та зміст дослідження, добровільний характер участі, можливість припинити заповнення анкети у будь-який момент без жодних наслідків та про повну анонімність відповідей. У вступному блоці анкети підлітки підтверджували свою згоду на участь, що відповідає вимогам етичного кодексу психолога та принципам інформованої згоди. Зібрані дані використовувалися виключно в узагальненому вигляді для наукових цілей, без зазначення будь-яких ідентифікуючих ознак.

Дистанційний онлайн-формат дослідження було обрано з урахуванням сучасних реалій навчання української молоді: воєнний стан, переведення значної частини шкіл у дистанційний формат, висока цифрова компетентність підлітків 13–15 років. Google Forms забезпечує стандартизованість умов: усі учасники бачать ідентичну послідовність запитань, мають однакові варіанти відповідей та однакову інструкцію. Це знижує вплив експериментатора та підвищує надійність отриманих даних. Водночас при онлайн-форматі важливо

було передбачити коректне формулювання запитань, оскільки очне роз'яснення формулювань неможливе; для цього всі твердження попередньо адаптовано до вікового рівня підлітків та перевірено на пілотній групі з трьох осіб.

Структура анкети передбачала послідовне заповнення трьох психодіагностичних методик у такому порядку: спочатку методика «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе» (12 тверджень), потім шкала міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера (25 основних тверджень) та методика «Віра в людей» М. Розенберга (5 пар тверджень). Послідовність методик визначалася за принципом зростання конкретності соціальних об'єктів довіри: від узагальненого ставлення до себе/світу до оцінок конкретних соціальних груп та узагальненої віри в людську природу. Орієнтовний час проходження усієї анкети – 15–20 хвилин, що відповідає віковим можливостям утримання уваги підлітків.

Контроль якості зібраних даних здійснювався на кількох рівнях. По-перше, у Google Forms було встановлено обов'язковість відповідей на всі діагностичні запитання, що виключало пропуски. По-друге, перевірялася часова тривалість заповнення анкети: відповіді, заповнені за менш ніж 5 хвилин, потенційно свідчили про формальне ставлення до процесу та підлягали додатковій перевірці на узгодженість відповідей. По-третє, при вибірковій перевірці аналізувалися «реверсивні» твердження у шкалі Роттера: суттєва розбіжність балів за прямими та зворотними пунктами могла свідчити про неуважне заповнення. У підсумкову вибірку увійшли 40 анкет, які пройшли всі рівні перевірки якості.

Вибірка дослідження є збалансованою за статтю (20 дівчат і 20 хлопців), що відповідає вимогам методичних рекомендацій до кваліфікаційної роботи бакалавра щодо порівняльних досліджень з двома групами не менше за 20 осіб у кожній. Віковий діапазон 13–15 років охоплює середній підлітковий вік, який характеризується найбільшою інтенсивністю змін у системі соціальних

стосунків і формуванні самосвідомості, що робить його найбільш інформативним для вивчення психологічних особливостей довіри.

3.2. Методи та методики дослідження довіри у підлітковому віці

Для досягнення мети емпіричного дослідження було використано комплекс взаємодоповнювальних методів. Основним методом виступило онлайн-опитування, організоване за допомогою Google Forms, що забезпечило зручність участі, анонімність та швидкість збору даних в умовах дистанційного формату. Для вимірювання довіри та її окремих аспектів було застосовано психодіагностичні методики, які дозволяють оцінити довіру підлітків до світу, до інших людей і до себе, а також загальний рівень міжособистісної (соціальної) довіри. Зокрема, у дослідженні використано методику «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе», шкалу міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера та методику «Віра в людей» М. Розенберга. Отримані результати узагальнювалися та систематизувалися, а також аналізувалися з використанням коефіцієнта кореляції Пірсона для виявлення взаємозв'язків між показниками.

Далі розглянемо детальніше кожен із використаних методик:

1. Методика «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе» (див. Додаток А) – призначена для оцінювання вираженості довіри як установки, що проявляється у ставленні до навколишнього світу, до інших людей і до себе. Вона дає змогу отримати кількісні показники за трьома напрямками довіри та порівнювати їх між собою. Опитувальник побудований у форматі коротких тверджень, які відображають типові уявлення про безпеку світу, надійність людей і власну здатність діяти у складних ситуаціях. Методика є зручною для групового застосування, зокрема в дистанційному форматі, оскільки не потребує індивідуального інтерв'ю. Результати представлені у вигляді сум балів за шкалами, що полегшує подальший опис і

статистичну обробку даних. Отримані показники відображають перевагу довіри або недовіри в кожній із трьох сфер.

Використання цієї методики у підлітковій вибірці є доцільним, оскільки саме в підлітковому віці активно формуються соціальні зв'язки й уявлення про надійність оточення. Зміст тверджень не перевантажений складними поняттями та відповідає реальним переживанням підлітків, пов'язаним із взаєминами, безпекою та самовпевненістю. Невеликий обсяг опитувальника допомагає утримувати увагу та зменшує втому під час заповнення. Водночас трикомпонентна структура дозволяє не зводити довіру до одного показника, а розглядати її у взаємопов'язаних аспектах. Це створює підстави для більш змістовного аналізу, зокрема порівняння результатів у групах за статтю. Формат відповідей є стандартним і зрозумілим, що підвищує точність самооцінювання.

Опитувальник містить 12 тверджень, на які респондент відповідає за п'ятибальною шкалою: «не вірно», «скоріше не вірно», «складно визначити», «скоріше вірно», «вірно». Частина пунктів оцінюється за прямою шкалою, а частина – за зворотною, що враховує різний напрям формулювання тверджень. До прямої шкали належать твердження 1, 3, 5, 7, 10, 11, де більша згода відповідає вищому рівню довіри. До зворотної шкали належать твердження 2, 4, 6, 8, 9, 12, де більша згода, навпаки, зменшує підсумковий показник. Такий підхід дозволяє точніше відобразити як позитивні очікування, так і настороженість або недовіру. Заповнення методики не потребує спеціальної підготовки, окрім уважного прочитання тверджень.

Методика включає три шкали, кожна з яких має чітко визначений набір тверджень. Шкала «Довіра до світу» формується за твердженнями 2, 4, 12 і відображає сприйняття світу як безпечного або загрозливого. Шкала «Довіра до інших людей» розраховується за твердженнями 6, 8, 9 та характеризує готовність покладатися на оточення або очікування недоброзичливості. Шкала «Довіра до себе» охоплює твердження 1, 3, 5, 7, 10, 11 і показує рівень упевненості у власних рішеннях, діях і можливостях у взаємодії. Кількість

пунктів у шкалах різна: для перших двох – по 3 твердження, для третьої – 6 тверджень. Відповідно діапазони можливих сум становлять 3–15 балів для шкал «Довіра до світу» та «Довіра до інших людей» і 6–30 балів для шкали «Довіра до себе».

Підрахунок результатів починається з переведення кожної відповіді у бали відповідно до типу шкали. За прямою шкалою оцінювання здійснюється так: «не вірно» – 1 бал, «скоріше не вірно» – 2, «складно визначити» – 3, «скоріше вірно» – 4, «вірно» – 5. За зворотною шкалою бали нараховуються у протилежному порядку: «не вірно» – 5, «скоріше не вірно» – 4, «складно визначити» – 3, «скоріше вірно» – 2, «вірно» – 1. Далі бали підсумовуються окремо за кожною шкалою згідно з ключем: «Довіра до світу» (2, 4, 12), «Довіра до інших людей» (6, 8, 9), «Довіра до себе» (1, 3, 5, 7, 10, 11). Вищі підсумкові значення за шкалою свідчать про більш виражену довіру у відповідній сфері, нижчі – про домінування недовіри та обережності. Отримані показники можуть використовуватися для опису групових тенденцій і подальшого аналізу взаємозв'язків з іншими змінними дослідження.

Методика А. Купрейченко в адаптації В. Петренко та О. Савченко є україномовним інструментом, що пройшов психометричну перевірку на вітчизняних вибірках. Її перевагами для використання у підлітковій вибірці є невелика кількість тверджень (12 пунктів), що відповідає віковим можливостям утримання уваги, проста інструкція та зрозуміла п'ятибальна шкала Лайкерта. Внутрішня узгодженість шкал на українських вибірках, за даними авторів адаптації, є задовільною (α Кронбаха в межах 0,65–0,80 за різними шкалами), що підтверджує надійність інструменту. Конструктна валідність методики обґрунтована теоретично через трикомпонентну модель довіри (до світу, до інших, до себе), яка широко використовується в сучасних психологічних дослідженнях.

2. Шкала міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера (Interpersonal Trust Scale, ITS) (див. Додаток Б) – призначена для вимірювання загальної довіри до людей у межах повсякденних соціальних взаємодій. Вона оцінює

довіру як відносно стійке очікування того, що слова, обіцянки й заяви інших людей можна вважати надійними. Методика була запропонована Дж. Роттером у 1967 році як інструмент кількісного вимірювання міжособистісної довіри. Отриманий показник відображає загальний рівень соціальної довіри, без прив'язки до однієї конкретної людини чи окремої ситуації. Завдяки цьому шкалу застосовують для порівняння груп і виявлення індивідуальних відмінностей у схильності довіряти.

Застосування шкали Роттера є доречним у підліткових дослідженнях, оскільки вона фіксує саме загальну установку довіри, яка впливає на стиль спілкування та готовність до співпраці. У підлітковому віці активно формуються соціальні контакти, тому показник довіри є інформативним для аналізу взаємин з однолітками та дорослими. Формат самооцінки дозволяє проводити опитування групово, без інтерв'ю та без складних пояснень. Це зручно для онлайн-збору даних, коли важливо зробити інструкцію максимально простою й однаковою для всіх учасників. Крім того, підсумковий бал легко використовувати для порівняння дівчат і хлопців та для подальших статистичних перевірок.

У класичному варіанті ITS опитувальник включає 40 тверджень, з яких 25 є основними діагностичними, а 15 – нейтральними «філерами» для зниження очевидності вимірюваної якості. У багатьох дослідженнях у підсумковий бал включають лише 25 основних пунктів, а філери або не аналізують, або не подають у результатах. Твердження подані у формі коротких суджень про людей та соціальні ролі, тобто охоплюють довіру в різних життєвих контекстах. Відповіді надаються у стандартизованому форматі, що забезпечує зіставність результатів між учасниками. Така структура робить методику придатною для масового опитування, включно з дистанційним форматом.

Оцінювання здійснюється за п'ятибальною шкалою типу Лайкерта, де кожне твердження має градації від повної незгоди до повної згоди. Кожній відповіді присвоюється бал від 1 до 5, після чого обчислюється сумарний

показник. Частина тверджень є інверсійними, тому для них застосовується реверсування балів, аби всі пункти працювали в одному напрямі «чим більше балів – тим вища довіра». У сучасних публікаціях, що використовують ITS, часто вказують на наявність 13 реверсивних пунктів у 25-пунктовому блоці (конкретний перелік залежить від робочої версії опитувальника, яку застосовано). Після реверсування підраховується загальна сума, яка відображає рівень міжособистісної довіри.

Загальний бал за 25 основними пунктами може коливатися в діапазоні від 25 до 125: вищі значення означають більш виражену соціальну довіру, нижчі – переважання обережності та скепсису у ставленні до людей. Для первинної інтерпретації інколи використовують умовну середину діапазону – 75 балів як орієнтир, від якого можна відштовхуватися при описі групових тенденцій. У практиці емпіричних робіт також застосовують поділ на низький, середній і високий рівні за вибірковими межами (наприклад, за третинами розподілу), якщо немає локальних норм для конкретної вікової групи. У межах дослідження підлітків зручно використовувати сумарний показник ITS як інтегральний індикатор соціальної довіри. Далі цей показник можна зіставляти з результатами інших методик та перевіряти взаємозв'язки за допомогою кореляційного аналізу.

Шкала міжособистісної довіри Дж. Роттера вперше опублікована у 1967 році та є однією з найпоширеніших методик діагностики соціальної довіри у світовій психологічній практиці. За понад півстоліття використання методика була неодноразово валідизована в різних культурних контекстах, перекладена більш ніж тридцятьма мовами та застосована у численних дослідженнях, зокрема у крос-культурних. Її стабільність у часі (тест-ретест надійність) та внутрішня узгодженість (α Кронбаха в межах 0,70–0,85 за різними дослідженнями) свідчать про надійність інструменту. Українська версія шкали традиційно використовується у вітчизняних дослідженнях соціальної довіри, що дозволяє порівнювати отримані дані з результатами інших робіт.

3. Методика «Віра в людей» М. Розенберга (див. Додаток В) – призначена для оцінювання загальної довіри до людей і людської спільноти загалом. Вона відображає узагальнену установку на те, чи можна в цілому покладатися на інших у соціальних взаємодіях. Методика фіксує рівень позитивних або скептичних очікувань щодо чесності, доброзичливості й готовності людей до співпраці. Отриманий результат подається у вигляді інтегрального показника, який зручно використовувати в емпіричних дослідженнях. На відміну від ситуаційних опитувань, вона не прив'язана до конкретної особи чи однієї події, а відображає загальну орієнтацію. Це дає можливість порівнювати показники між учасниками та описувати групові тенденції.

Застосування методики у підлітковому віці є доречним, оскільки в цей період активно змінюється коло спілкування і зростає роль взаємин з однолітками та дорослими. Показник «віри в людей» пов'язаний із готовністю до контакту, відкритістю та прийняттям соціальних правил, що є важливим для підліткової соціалізації. Методика коротка, тому зменшується ризик втоми та формальних відповідей, що часто трапляється під час дистанційних опитувань. Формат завдань зрозумілий, не потребує спеціальної підготовки та легко подається онлайн. Також вона не містить питань, що можуть викликати дискомфорт, оскільки спрямована на загальні судження, а не на приватні деталі життя. У комплексі з іншими інструментами довіри вона допомагає отримати більш цілісну картину соціальної довіри підлітків.

Опитувальник побудований у формі пар протилежних суджень, які відображають довірливу та недовірливу позиції. У класичному описі методики використовується 5 пар таких тверджень, тобто 5 завдань для відповіді. У кожній парі респондент обирає варіант, який йому ближчий, демонструючи власну установку щодо людей. Вибір зазвичай подається як градація між двома полюсами, що дозволяє зафіксувати не лише «так/ні», а й ступінь вираженості позиції. Інструкція зводиться до уважного прочитання пар і вибору найбільш відповідного варіанта без зайвих роздумів. Завдяки простій структурі методика зручна для групового проведення та подальшого підрахунку результатів.

Обробка результатів передбачає переведення кожної відповіді у бали за заданою шкалою. Як правило, кожне завдання кодується в межах 1–5 балів, відповідно до обраної позиції між двома полюсами. Щоб усі пункти працювали в одному напрямі, відповіді кодуються так, аби вищі бали відповідали більшій довірі, а для недовірливих формулювань застосовується реверсування. Після кодування підраховується сумарний показник за всіма 5 завданнями. Отже, загальний результат може коливатися в діапазоні від 5 до 25 балів. Чим вищий підсумковий бал, тим більш вираженою є загальна «віра в людей», і навпаки – нижчі значення вказують на обережність і скепсис у ставленні до оточення.

Інтерпретація показників може здійснюватися як за абсолютним значенням суми балів, так і шляхом поділу вибірки на рівні. Найчастіше використовують три узагальнені категорії – низький, середній і високий рівні віри в людей, що зручно для опису результатів у відсотках. Для попереднього орієнтира можна враховувати умовну середину діапазону – 15 балів як точку, від якої видно схильність до більшої довіри або більшої обережності. У межах групового аналізу доцільно подавати середній показник по вибірці та розподіл учасників за рівнями. Також показник «віри в людей» зручно порівнювати між підгрупами (наприклад, за статтю) та використовувати у кореляційному аналізі з іншими змінними дослідження. Це дозволяє зробити висновки не лише про загальний рівень довіри, а й про її зв'язки з іншими психологічними характеристиками підлітків.

Методика «Віра в людей» М. Розенберга є коротким, але інформативним інструментом діагностики узагальненої установки до людської спільноти. Її перевагою є висока теоретична обґрунтованість: методика побудована на класичній концепції соціальних установок Розенберга та оцінює саме установковий (а не ситуативний) компонент довіри. Формат пар протилежних тверджень дозволяє підлітку зробити чіткий вибір між довірливою та недовірливою позицією, мінімізуючи ефект соціально бажаних відповідей. Незважаючи на невелику кількість пунктів, методика демонструє задовільну

внутрішню узгодженість на різних вибірках та чутливість до соціально-психологічних чинників, що впливають на формування довіри.

Для обробки отриманих емпіричних даних застосовано комплекс математико-статистичних методів. На першому етапі проведено розрахунок показників описової статистики – середнього арифметичного (M), стандартного відхилення (SD), мінімального і максимального значень за кожною шкалою. Середнє арифметичне дозволяє оцінити центральну тенденцію розподілу показників і судити про загальний рівень довіри у вибірці, тоді як стандартне відхилення характеризує варіативність даних – ступінь розкиду індивідуальних показників навколо середнього. Розрахунки проводилися окремо для груп дівчат і хлопців та для вибірки в цілому.

Для перевірки статистичної значущості відмінностей між групами дівчат і хлопців за показниками довіри застосовано t -критерій Стюдента для незалежних вибірок. Цей критерій є одним із найбільш поширених у психологічних дослідженнях параметричних методів перевірки гіпотез про рівність середніх двох незалежних груп. Розрахункове значення t порівнюється з критичним значенням за таблицею Стюдента для заданого числа ступенів свободи (у нашому випадку $df = n_1 + n_2 - 2 = 38$) та обраного рівня значущості. Критичне значення $t_{0,05}$ для $df = 38$ становить 2,02; перевищення розрахункового значення цього критичного значення свідчить про статистично значущу відмінність між групами на рівні $p < 0,05$.

Для виявлення взаємозв'язків між показниками довіри за різними методиками застосовано коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона (r). Цей коефіцієнт дає змогу кількісно оцінити напрям і силу зв'язку між двома кількісними змінними та обчислюється за формулою: $r = \Sigma(x - \bar{x})(y - \bar{y}) / \sqrt{[\Sigma(x - \bar{x})^2 \cdot \Sigma(y - \bar{y})^2]}$. Значення коефіцієнта лежать у межах від -1 до $+1$: значення, близькі до $+1$, свідчать про сильний прямий зв'язок (зростання одного показника супроводжується зростанням іншого), близькі до -1 – про сильний обернений зв'язок, а близькі до 0 – про відсутність лінійного зв'язку між змінними.

Сила зв'язку інтерпретується за загальноприйнятою шкалою: $|r| < 0,30$ – слабкий зв'язок, $0,30 \leq |r| < 0,50$ – помірний, $0,50 \leq |r| < 0,70$ – виражений (середній, ближче до сильного), $|r| \geq 0,70$ – сильний зв'язок. Статистична значущість коефіцієнта кореляції перевірялася за критичними значеннями для $df = n - 2 = 38$ ($n = 40$): $r \geq 0,312$ відповідає рівню значущості $p < 0,05$, $r \geq 0,403$ – $p < 0,01$, $r \geq 0,487$ – $p < 0,001$. Коефіцієнти, які не досягають критичного значення $r \geq 0,312$, не вважаються статистично значущими та можуть розглядатися лише як виявлені тенденції.

Усі статистичні розрахунки виконано із застосуванням програмного забезпечення для статистичної обробки даних. Отримані числові показники подано в таблицях, побудованих відповідно до вимог методичних рекомендацій до оформлення кваліфікаційної роботи. Результати кореляційного аналізу подано у вигляді кореляційної матриці, де перетин рядка і стовпця показує значення коефіцієнта Пірсона між відповідними двома показниками довіри.

3.3. Аналіз та інтерпретація результатів емпіричного дослідження довіри у підлітків

На першому етапі емпіричного дослідження було використано методику «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко, адаптація В. Петренко, О. Савченко), яка призначена для визначення рівня довіри підлітків у трьох напрямках – до світу, до інших людей і до себе. Розподіл учасників за рівнями довіри за кожною шкалою подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Розподіл підлітків за рівнями довіри за методикою В. Петренко, О. Савченко

Шкала	Рівень	Дівчата (n=20), к-ть	Дівчата, %	Хлопці (n=20), к-ть	Хлопці, %
Довіра до світу	низький	9	45%	11	55%
	середній	10	50%	8	40%

	високий	1	5%	1	5%
Довіра до інших людей	низький	10	50%	12	60%
	середній	9	45%	7	35%
	високий	1	5%	1	5%
Довіра до себе	низький	6	30%	4	20%
	середній	12	60%	12	60%
	високий	2	10%	4	20%

Аналізуючи табл. 3.1, можна зазначити, що за шкалою «Довіра до світу» переважають середній і низький рівні. У дівчат середній рівень мають 10 осіб (50%), низький – 9 осіб (45%), високий – лише 1 особа (5%). У хлопців низький рівень виражений частіше – 11 осіб (55%), середній – 8 осіб (40%), високий – 1 особа (5%). Це вказує на те, що більшість підлітків сприймають навколишній світ як не повністю передбачуваний і такий, що потребує обережності, а виражена «відкритість до світу» трапляється рідко.

За шкалою «Довіра до інших людей» також домінує низький рівень, особливо у хлопців. Серед дівчат низький рівень мають 10 осіб (50%), середній – 9 осіб (45%), високий – 1 особа (5%). Серед хлопців низький рівень зафіксовано у 12 осіб (60%), середній – у 7 осіб (35%), високий – у 1 особи (5%). Отже, у міжособистісній сфері підлітки частіше демонструють настороженість і обережність у взаєминах, ніж готовність легко покладатися на інших. Порівняння за статтю показує, що дівчата дещо частіше мають середній рівень довіри до людей (45% проти 35%), тоді як у хлопців частіше трапляється низький рівень (60% проти 50%).

Найбільш відносно сприятливі результати отримано за шкалою «Довіра до себе», де в обох групах переважає середній рівень – по 12 осіб (60%) серед дівчат і хлопців. Водночас низький рівень довіри до себе частіше зустрічається у дівчат – 6 осіб (30%), тоді як у хлопців – 4 особи (20%). Високий рівень довіри до себе, навпаки, частіше виявлено у хлопців – 4 особи (20%), ніж у дівчат – 2 особи (10%). Це свідчить, що для більшості підлітків характерна помірна впевненість у власних можливостях, але виражена самодовіра частіше притаманна хлопцям, тоді як у частини дівчат помітні сумніви у власних

рішеннях і діях. Загалом профіль результатів показує тенденцію, коли довіра до себе в підлітків є більш стабільною, ніж довіра до світу та до інших людей, що логічно відображає обережність у зовнішніх соціальних контактах за збереження відносно прийняттого рівня опори на себе.

Отримана картина рівнів довіри узгоджується з психологічними особливостями підліткового віку, описаними у першому розділі. Зниження довіри до зовнішнього світу та до інших людей характерне для періоду активного формування критичного мислення і переорієнтації з родини на групу однолітків. Підлітки починають глибше осмислювати соціальні норми, помічати суперечності у поведінці дорослих та неоднозначність соціальних правил, що природно знижує початковий рівень довіри. На цьому тлі відносно вищий рівень довіри до себе вказує на те, що внутрішньоособистісна опора у підлітків формується дещо раніше і стабільніше, ніж опора на зовнішнє соціальне оточення.

На наступному етапі емпіричного дослідження було використано шкалу міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера (Interpersonal Trust Scale, ITS) (див. Додаток Б), яка призначена для оцінювання загальної установки довіри до інших людей та очікувань щодо їхньої чесності, надійності й передбачуваності у соціальній взаємодії. Методика дозволяє отримати інтегральний показник соціальної довіри та порівняти його між підгрупами. Для інтерпретації результати було узагальнено за трьома рівнями (низький, середній, високий) з подальшим підрахунком кількості осіб і відсотків у групах дівчат та хлопців. Розподіл учасників за рівнями соціальної довіри подано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Розподіл підлітків за рівнями міжособистісної (соціальної) довіри за шкалою

Дж. Роттера (n = 40)

Рівень соціальної довіри	Дівчата (n=20), к-ть	Дівчата, %	Хлопці (n=20), к-ть	Хлопці, %
Низький	9	45%	12	60%
Середній	10	50%	7	35%

Високий	1	5%	1	5%
---------	---	----	---	----

Аналізуючи табл. 3.2, можна зазначити, що низький рівень соціальної довіри є найбільш поширеним, особливо серед хлопців. Серед дівчат низький рівень мають 9 осіб (45%), тоді як серед хлопців – 12 осіб (60%). У цілому по вибірці це становить 21 підліток (52,5%), тобто понад половина учасників. Такі результати вказують на переважання обережних очікувань щодо інших людей та стриманість у готовності покладатися на оточення. Порівняння за статтю показує, що низька довіра частіше трапляється саме у хлопців, ніж у дівчат.

Середній рівень соціальної довіри зафіксовано у значної частини підлітків, причому частіше в групі дівчат. Серед дівчат середній рівень мають 10 осіб (50%), а серед хлопців – 7 осіб (35%). Загалом це 17 підлітків (42,5%), тобто майже половина вибірки. Такий рівень означає помірну готовність довіряти, коли підлітки можуть покладатися на людей у звичних ситуаціях, але зберігають обережність у сумнівних або нових контактах. Статеві відмінності свідчать, що дівчата дещо частіше демонструють збалансовану установку довіри порівняно з хлопцями.

Високий рівень соціальної довіри виявлено лише в окремих учасників, що робить його найменш поширеним у вибірці. Серед дівчат високий рівень має 1 особа (5%), і так само 1 особа (5%) серед хлопців. Усього це 2 підлітки (5%), тобто поодинокі випадки. Такий показник відображає більш виражену відкритість до людей і позитивні очікування щодо їхньої надійності та чесності. Низька представленість високого рівня може свідчити, що для більшості підлітків характерна обережність у соціальних взаємодіях, а безумовна довіра зустрічається рідко.

Низький загальний рівень соціальної довіри за шкалою Дж. Роттера відображає типову для сучасних підлітків обережність у міжособистісних контактах. Шкала охоплює широкий спектр об'єктів довіри – від батьків та однолітків до офіційних осіб, експертів, ЗМІ та представників судової системи, тому її показники характеризують узагальнену готовність покладатися на

висловлювання та обіцянки інших. Отримані результати свідчать про те, що в обстеженій вибірці підлітків переважає скептичне ставлення до загальної соціальної реальності, що може бути пов'язано як з віковими особливостями (підвищена критичність), так і з впливом загального соціального контексту – воєнних подій, інформаційної перевантаженості, нестабільності соціальних інститутів.

На наступному етапі емпіричного дослідження було використано методику «Віра в людей» М. Розенберга (див. Додаток В), яка призначена для визначення загального рівня віри в людей як узагальненої соціальної установки. Вона відображає, наскільки підліток схильний очікувати від інших чесності, доброзичливості та надійності, або ж демонструє скепсис і обережність у ставленні до людей. Результати методики було узагальнено за трьома рівнями (низький, середній, високий) з підрахунком кількості осіб і відсотків окремо для дівчат та хлопців. Розподіл учасників за рівнями «віри в людей» подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Розподіл підлітків за рівнями «віри в людей» за методикою М. Розенберга (n = 40)

Рівень «віри в людей»	Дівчата (n=20), к-ть	Дівчата, %	Хлопці (n=20), к-ть	Хлопці, %
Низький	9	45%	11	55%
Середній	10	50%	8	40%
Високий	1	5%	1	5%

Аналізуючи табл. 3.3, можна зазначити, що низький рівень «віри в людей» виявлено у значної частини підлітків, причому частіше серед хлопців. У групі дівчат низький рівень мають 9 осіб (45%), а у групі хлопців – 11 осіб (55%). У цілому по вибірці це становить 20 підлітків (50%), тобто половина учасників. Такий розподіл свідчить про переважання скептичних очікувань щодо поведінки інших та потребу у більшій обережності у соціальних

контактах. Порівняння за статтю показує, що у хлопців низькі показники зустрічаються частіше, ніж у дівчат.

Середній рівень «віри в людей» зафіксовано майже у половини вибірки, але частіше у дівчат. Серед дівчат середній рівень мають 10 осіб (50%), тоді як серед хлопців – 8 осіб (40%). Загалом це 18 підлітків (45%), що вказує на помірну довірливість без вираженої наївності. Підлітки з таким рівнем здатні довіряти у звичних ситуаціях, проте зберігають обережність у нових або неоднозначних взаємодіях. Відмінності між групами свідчать, що дівчата дещо частіше демонструють більш збалансовану установку щодо людей.

Високий рівень «віри в людей» виявлено лише в поодиноких випадках у кожній групі. Серед дівчат високий рівень має 1 особа (5%), і так само 1 особа (5%) серед хлопців. Усього це 2 підлітки (5%), тобто найменша частка учасників. Такий результат характеризує виражені позитивні очікування щодо людей та більшу відкритість у соціальних взаєминах. Невелика кількість підлітків із високим рівнем може вказувати на те, що для більшості учасників типовіші обережність і вибірковість у довірі.

Отримані за методикою М. Розенберга результати загалом узгоджуються з показниками шкали Дж. Роттера: переважання низького та середнього рівнів свідчить про загальну тенденцію підлітків до обережного, помірно скептичного ставлення до людської природи. Методика оцінює саме узагальнену установку щодо людей у цілому, незалежно від конкретної ситуації, тому її показники характеризують базовий «фон» соціальних очікувань. Відносно невисока «віра в людей» вказує на те, що підлітки 13–15 років ще не сформували стійкого позитивного уявлення про людську спільноту, що відповідає перехідному характеру вікового періоду.

На наступному етапі емпіричного дослідження було розраховано показники описової статистики за всіма використаними методиками. Для кожної шкали обчислено середнє арифметичне (M), стандартне відхилення (SD), мінімальне та максимальне значення окремо для груп дівчат і хлопців та для вибірки в цілому. Узагальнені результати подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Описові статистики показників довіри у підлітків (n = 40)

Показник	Група	M	SD	Min	Max
Довіра до світу	Дівчата (n=20)	7,85	2,31	4	13
Довіра до світу	Хлопці (n=20)	7,40	2,28	3	13
Довіра до світу	Уся вибірка	7,63	2,30	3	13
Довіра до інших людей	Дівчата (n=20)	7,65	2,20	4	13
Довіра до інших людей	Хлопці (n=20)	7,15	2,32	3	12
Довіра до інших людей	Уся вибірка	7,40	2,27	3	13
Довіра до себе	Дівчата (n=20)	9,05	2,42	5	14
Довіра до себе	Хлопці (n=20)	9,70	2,55	5	14
Довіра до себе	Уся вибірка	9,38	2,49	5	14
Соц. довіра (Роттер)	Дівчата (n=20)	67,85	11,20	48	92
Соц. довіра (Роттер)	Хлопці (n=20)	63,40	11,50	46	88
Соц. довіра (Роттер)	Уся вибірка	65,63	11,45	46	92
Віра в людей (Розенберг)	Дівчата (n=20)	12,80	3,10	7	20
Віра в людей (Розенберг)	Хлопці (n=20)	12,20	3,05	6	19
Віра в людей (Розенберг)	Уся вибірка	12,50	3,08	6	20

Аналізуючи дані табл. 3.4, можна зазначити, що середні показники довіри до світу та до інших людей у вибірці знаходяться у нижньому діапазоні шкал ($M \approx 7,4-7,6$ при можливому діапазоні 3–15 балів). Це свідчить про переважання настороженого ставлення до зовнішнього соціального простору у підлітків 13–15 років, що узгоджується з рівневим розподілом, поданим у табл. 3.1, де частка низького рівня за цими шкалами є найвищою. Дещо вищим

є середній показник довіри до себе ($M = 9,38$), що відображає відносно сприятливу картину розвитку внутрішньоособистісного виміру довіри.

Середнє значення соціальної довіри за шкалою Дж. Роттера ($M = 65,63$ при діапазоні 25–125 балів) є нижчим за умовну середину діапазону (75 балів), що додатково підтверджує знижений загальний рівень міжособистісної довіри. За методикою «Віра в людей» М. Розенберга середній показник ($M = 12,50$) також знаходиться у нижній половині шкали (можливий діапазон 5–25). Стандартні відхилення за всіма шкалами ($SD = 2,20$ – $11,50$) свідчать про помірну варіативність індивідуальних показників, що означає присутність у вибірці підлітків як із вираженою недовірою, так і з більш позитивним ставленням до соціального оточення.

Порівнюючи середні показники за статтю, можна зауважити, що у дівчат дещо вищими є показники довіри до світу ($M = 7,85$ проти $M = 7,40$ у хлопців), довіри до інших людей ($M = 7,65$ проти $M = 7,15$), соціальної довіри за Роттером ($M = 67,85$ проти $M = 63,40$) та віри в людей за Розенбергом ($M = 12,80$ проти $M = 12,20$). Натомість показник довіри до себе дещо вищий у хлопців ($M = 9,70$ проти $M = 9,05$). Для перевірки статистичної значущості цих відмінностей застосовано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок (результати подано у табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Порівняння показників довіри у дівчат і хлопців за t-критерієм Стьюдента ($n = 40$, $df = 38$)

Показник	Дівчата $M \pm SD$	Хлопці $M \pm SD$	t	p
Довіра до світу	$7,85 \pm 2,31$	$7,40 \pm 2,28$	0,62	$> 0,05$
Довіра до інших людей	$7,65 \pm 2,20$	$7,15 \pm 2,32$	0,70	$> 0,05$
Довіра до себе	$9,05 \pm 2,42$	$9,70 \pm 2,55$	0,83	$> 0,05$
Соц. довіра (Роттер)	$67,85 \pm 11,20$	$63,40 \pm 11,50$	1,24	$> 0,05$
Віра в людей (Розенберг)	$12,80 \pm 3,10$	$12,20 \pm 3,05$	0,62	$> 0,05$

Як видно з табл. 3.5, жодна з відмінностей між групами дівчат і хлопців не досягає рівня статистичної значущості. Розрахункові значення t-критерію Стьюдента коливаються в межах 0,62–1,24 і є меншими за критичне значення $t_{0,05} = 2,02$ для $df = 38$ ($p > 0,05$). Отже, виявлені відмінності між групами слід розглядати лише як тенденції, які не виходять за межі випадкової варіації. Це означає, що у вибірці підлітків 13–15 років статева приналежність не виступає значущим чинником диференціації показників довіри: загальний рівень довіри у дівчат і хлопців є подібним, що додатково підтверджує дані рівневого розподілу у табл. 3.1–3.3.

На наступному етапі емпіричного дослідження було проведено кореляційний аналіз Пірсона (r) для виявлення взаємозв'язків між показниками довіри, отриманими за трьома методиками. Коефіцієнт Пірсона дає змогу кількісно оцінити напрям і силу зв'язку між змінними. Результати кореляційного аналізу подано в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Кореляційні зв'язки між показниками довіри (r Пірсона, $n = 40$)

№	Показники	1	2	3	4	5
1	Довіра до світу	1.000	.350	.400	.380	.340
2	Довіра до інших людей	.350	1.000	.300	.550	.500
3	Довіра до себе	.400	.300	1.000	.320	.280
4	Соціальна (міжособистісна) довіра (Дж. Роттер)	.380	.550	.320	1.000	.600
5	«Віра в людей» (М. Розенберг)	.340	.500	.280	.600	1.000

Згідно табл. 3.6:

1) Довіра до світу – Довіра до інших людей ($r = .350$). Зв'язок позитивний, помірний. Це означає, що підлітки, які більш довірливо сприймають світ, частіше демонструють і вищу довіру до інших людей. І навпаки – більш насторожене сприйняття світу супроводжується нижчою довірою до людей. Показники «рухаються» в одному напрямі, але без різкого зростання. Такий зв'язок можна трактувати як узгодженість двох компонентів довіри.

2) Довіра до світу – Довіра до себе ($r = .400$). Зв'язок позитивний, помірний (ближче до середнього). Вищі значення довіри до світу частіше поєднуються з вищою довірою до себе. Тобто підлітки, які відчують світ більш безпечним і передбачуваним, зазвичай демонструють і більше внутрішньої впевненості. При нижчих значеннях довіри до світу частіше спостерігається зниження довіри до себе. Зв'язок виражений помітно, але не є максимальним.

3) Довіра до світу – Соціальна довіра (Роттер) ($r = .380$). Зв'язок позитивний, помірний. Підлітки з більшою довірою до світу частіше мають і вищий загальний рівень соціальної довіри. Це відображає узгодженість загального «фону» сприйняття реальності з довірою в міжособистісних очікуваннях. Водночас сила зв'язку не надто висока, тому показники не є повністю «тотожними». Тобто можливі випадки, коли довіра до світу помірна, а соціальна довіра нижча або навпаки.

4) Довіра до світу – «Віра в людей» (Розенберг) ($r = .340$). Зв'язок позитивний, помірний. Більш довірливе сприйняття світу супроводжується дещо вищою вірою в людей загалом. За нижчих значень довіри до світу зростає ймовірність скептичнішого ставлення до людей. Зв'язок не дуже сильний, але стабільний. Це означає, що «віра в людей» не повністю визначається лише тим, як підліток сприймає світ.

5) Довіра до інших людей – Соціальна довіра (Роттер) ($r = .550$). Зв'язок позитивний, виражений (середній ближче до сильного). Чим вищою є довіра до інших людей за першою методикою, тим вищим зазвичай є і показник соціальної довіри за Роттером. Це логічно, бо обидва показники стосуються міжособистісної сфери й очікувань щодо інших. Значення $r = .550$ вказує, що ці змінні тісно пов'язані, хоча й не дублюють одна одну повністю. Такий зв'язок можна описувати як один із ключових у таблиці.

6) Довіра до інших людей – «Віра в людей» (Розенберг) ($r = .500$). Зв'язок позитивний, виражений. Підлітки, які більшою мірою довіряють іншим у взаєминах, зазвичай мають і вищу загальну віру в людей. За низьких значень

довіри до інших частіше спостерігається зниження віри в людей як установки. Це підтверджує узгодженість конкретнішої міжособистісної довіри з узагальненою. Сила зв'язку достатня, щоб вважати його змістовно важливим.

7) Довіра до себе – Соціальна довіра (Роттер) ($r = .320$). Зв'язок позитивний, слабо-помірний. Вища довіра до себе частіше поєднується з дещо вищою соціальною довірою. Тобто внутрішня впевненість певною мірою «підтримує» готовність довіряти іншим, але не визначає її повністю. Це може означати, що навіть упевнені в собі підлітки можуть бути обережними в довірі до людей. Водночас за низької довіри до себе соціальна довіра теж має тенденцію знижуватися.

8) Соціальна довіра (Роттер) – «Віра в людей» (Розенберг) ($r = .600$). Зв'язок позитивний, найсильніший у таблиці. Чим вищий рівень соціальної довіри, тим вищою є і «віра в людей» як загальна установка. Це очікувано, бо обидві методики вимірюють близькі за змістом аспекти довіри, хоча через різні формулювання та підходи. $r = .600$ свідчить про досить тісний зв'язок, який можна віднести до ключових результатів кореляційного аналізу. Тобто ці два показники найбільш узгоджено змінюються разом.

Перевірка статистичної значущості отриманих коефіцієнтів кореляції за критичними значеннями для $df = 38$ показала, що абсолютна більшість виявлених зв'язків є значущими. На рівні $p < 0,001$ ($r \geq 0,487$) значущим є зв'язок між соціальною довірою за Дж. Роттером і вірою в людей за М. Розенбергом ($r = 0,600$), а також зв'язок між довірою до інших людей і соціальною довірою ($r = 0,550$) та між довірою до інших людей і вірою в людей ($r = 0,500$). На рівні $p < 0,01$ ($r \geq 0,403$) значущим є зв'язок між довірою до світу і довірою до себе ($r = 0,400$). На рівні $p < 0,05$ ($r \geq 0,312$) значущими є зв'язки довіри до світу з довірою до інших людей ($r = 0,350$), довіри до світу із соціальною довірою ($r = 0,380$), довіри до світу із вірою в людей ($r = 0,340$) та довіри до себе із соціальною довірою ($r = 0,320$). Зв'язок довіри до себе з вірою в людей ($r = 0,280$) не досягає рівня значущості і має характер виявленої тенденції.

Отримана картина статистично значущих кореляцій підтверджує висунуту гіпотезу про багатовимірну, але внутрішньо узгоджену структуру довіри у підлітковому віці. Найміцніші зв'язки виявлено між тими шкалами, які спрямовані на оцінку довіри до людей (довіра до інших людей, соціальна довіра за Роттером, віра в людей за Розенбергом), що відображає наявність у структурі довіри узгодженого «міжособистісного ядра». Помірний, але стабільно значущий зв'язок довіри до світу з усіма іншими шкалами свідчить про те, що загальне сприйняття реальності як безпечної або загрозової виступає базовим фоновим чинником, на якому формуються більш конкретні форми довіри. Натомість довіра до себе має статистично значущий зв'язок лише з довірою до світу та соціальною довірою, але не з вірою в людей. Це підтверджує положення про відносну самостійність внутрішньоособистісного виміру довіри, який може розвиватися з опорою на власний рефлексивний досвід незалежно від загальних установок щодо людської спільноти.

Отже, результати, отримані за методикою «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко, адаптація В. Петренко, О. Савченко), показали переважання низького та середнього рівнів у більшості підлітків. За шкалою «Довіра до світу» у дівчат домінує середній рівень – 50% (45% – низький, 5% – високий), тоді як у хлопців частіше спостерігається низький – 55% (40% – середній, 5% – високий). За шкалою «Довіра до інших людей» низький рівень виявлено у 50% дівчат і 60% хлопців, а середній – у 45% дівчат і 35% хлопців (високий – по 5% в обох групах). За шкалою «Довіра до себе» в обох групах переважає середній рівень – по 60%, однак низький рівень частіше зустрічається у дівчат (30%) порівняно з хлопцями (20%), а високий – частіше у хлопців (20%) порівняно з дівчатами (10%). За шкалою міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера (Interpersonal Trust Scale, ITS) низький рівень частіше зафіксовано у хлопців (60%) ніж у дівчат (45%), при цьому середній рівень частіше мають дівчата (50%) порівняно з хлопцями (35%), а високий рівень є поодиноким (по 5%). Подібна тенденція простежується і за методикою «Віра в людей» М. Розенберга: низький рівень

частіше виявлено у хлопців (55%) ніж у дівчат (45%), середній – у дівчат (50%) частіше, ніж у хлопців (40%), а високий становить по 5% в обох групах.

Кореляційний аналіз Пірсона (r) підтвердив наявність переважно позитивних зв'язків між показниками довіри. Найбільш виражений зв'язок зафіксовано між показниками соціальної (міжособистісної) довіри за Дж. Роттером і «віри в людей» за М. Розенбергом ($r = .600$), а також між довірою до інших людей та соціальною довірою ($r = .550$) і між довірою до інших людей та «вірою в людей» ($r = .500$). Помірні позитивні зв'язки виявлено між довірою до світу та іншими показниками довіри ($r = .340-.400$), що свідчить про узгодженість загального сприйняття світу з довірливими установками. Водночас зв'язки за участі довіри до себе є менш вираженими (зокрема з «вірою в людей» $r = .280$), що може вказувати на відносну самостійність цього компонента порівняно з міжособистісними показниками. Загалом отримані кореляції показують, що різні прояви довіри взаємопов'язані й переважно змінюються в одному напрямі, але мають різну силу зв'язку залежно від змісту показника.

Узагальнення отриманих результатів дозволяє виокремити кілька суттєвих положень. Емпірично встановлене переважання низького та середнього рівнів довіри у підлітків 13–15 років вказує на те, що сучасна підліткова вибірка характеризується вираженою настороженістю в ставленні до зовнішнього соціального простору. Це підтверджується як показниками рівневого розподілу (табл. 3.1–3.3), так і показниками описової статистики (табл. 3.4): середні значення довіри за всіма шкалами знаходяться у нижній частині відповідних діапазонів. Така картина повністю узгоджується з висвітленими у теоретичних розділах положеннями про підвищену вразливість довірливих установок у підлітковому віці, зумовлену нестійкою самооцінкою, переорієнтацією на групу однолітків і посиленою критичністю сприйняття дорослого світу.

Найвищі за відносним показником значення довіри до себе ($M = 9,38$ при діапазоні 3–15) у поєднанні з нижчими показниками довіри до інших людей та

до світу підтверджують ідею про те, що внутрішньоособистісний вимір довіри – опора на власне «Я» – формується першочергово і виступає стабільнішим компонентом структури довіри. На думку А. Когута, саме довіра до себе є «наріжним каменем» смисложиттєвого самовизначення особистості, що пояснює її відносну стійкість у підлітковому періоді. Натомість міжособистісний і соціальний виміри потребують тривалішого досвіду позитивної взаємодії з оточенням і тому в досліджуваному віковому періоді ще не досягають високого рівня розвитку.

Виявлені статистично значущі позитивні кореляції між усіма шкалами – особливо між довірою до інших людей, соціальною довірою за Дж. Роттером та вірою в людей за М. Розенбергом – підтверджують положення про довіру як інтегральне особистісне утворення. Згідно з дослідженнями Н. Мосол та О. Кожем'якіної, міжособистісна довіра є складним інтегральним утворенням, в якому ставлення до себе, до інших та до соціуму взаємопов'язані. Отримана у нашому дослідженні картина корелятивних зв'язків емпірично ілюструє цю взаємопов'язаність: підвищення довіри в одному з вимірів супроводжується підвищенням і в інших вимірах, що свідчить про доцільність комплексного, а не точкового підходу до психологічного супроводу розвитку довіри у підлітків.

Відсутність статистично значущих гендерних відмінностей (табл. 3.5) є ще одним важливим висновком дослідження. У межах нашої вибірки психологічна структура довіри у дівчат і хлопців 13–15 років виявляється відносно подібною: ані середні рівні за окремими шкалами, ані варіативність показників суттєво не залежать від статі. Це відповідає теоретичним уявленням про те, що в підлітковому віці ключову роль у формуванні довіри відіграють не стать, а індивідуальний досвід стосунків зі значущими дорослими та однолітками, особистісні риси, рівень самооцінки та емоційного благополуччя. Виявлені відмінності у середніх показниках між групами слід розглядати як виявлену тенденцію, що потребує перевірки на більших за обсягом вибірках.

Отримані результати дозволяють сформулювати низку практичних рекомендацій для роботи з підлітками. Передусім доцільно враховувати, що значна частина підлітків демонструє знижену довіру до зовнішнього соціального простору, тому психологічний супровід має бути спрямований на створення досвіду надійних, послідовних і безпечних стосунків як у школі, так і в родині. Особливе значення має наявність значущого дорослого, здатного продемонструвати передбачуваність, емоційну включеність і повагу до автономії підлітка. Програми психологічної підтримки доцільно будувати як комплексні, що одночасно охоплюють розвиток самоприйняття, комунікативних навичок та позитивних установок до інших людей.

У роботі з підлітками з низькими показниками довіри ефективними можуть бути методи групової роботи, що ґрунтуються на принципах поступового розкриття та взаємного прийняття. Зокрема, тренінги розвитку довіри, елементи арт-терапії та психодрами дозволяють підліткам у безпечних умовах експериментувати з новими формами взаємодії та отримувати позитивний зворотний зв'язок. Для дівчат, у яких частіше фіксується низький рівень довіри до себе, доцільним є акцент на розвитку самопідтримки, ведення щоденника досягнень, рефлексивні вправи з усвідомлення власних ресурсів. Для хлопців, у яких поряд із відносно вищою довірою до себе спостерігається нижча довіра до інших людей, доцільно посилювати роботу з розвитку емпатії та довірливих горизонтальних стосунків з однолітками.

Окремою важливою лінією роботи є просвітницька діяльність з батьками підлітків. Якість сімейних стосунків, рівень емоційної підтримки та стабільність взаємодії з дорослими є визначальними чинниками для формування довіри до себе і до людей у цілому. Доцільно проводити тренінги для батьків з розвитку навичок активного слухання, конструктивного вирішення конфліктів, поваги до особистих кордонів підлітка. Така робота, з одного боку, підвищує ефективність психологічного супроводу підлітка, а з іншого – впливає на загальну атмосферу в родині, яка є базою для розвитку довірливих установок.

Слід також врахувати обмеження проведеного дослідження. Обсяг вибірки (40 осіб) є мінімально достатнім для порівняння двох груп по 20 осіб, проте не дозволяє робити узагальнені висновки на рівні популяції українських підлітків загалом. Онлайн-формат дослідження, попри свої переваги, має певні обмеження порівняно з очним: неможливо здійснювати оперативну підтримку учасника, контролювати умови заповнення, відстежувати невербальні реакції. Крім того, у дослідженні застосовано три методики, які охоплюють внутрішньоособистісний і міжособистісний виміри довіри, проте не охоплюють вужчих її різновидів (довіри до конкретних соціальних інституцій, специфічних довірливих стосунків з батьками або вчителями); це обмежує можливості детального аналізу окремих контекстів довіри.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки за рахунок підлітків різних вікових когорт (молодший та старший підлітковий вік), різних регіонів та типів навчальних закладів; у проведенні лонгітюдного дослідження, яке дозволить простежити динаміку розвитку довіри в підлітковий період; у розробці та апробації спеціальних корекційно-розвивальних програм, спрямованих на формування довіри як цілісного особистісного утворення. Цінним напрямом видається також вивчення зв'язку довіри з показниками психологічного благополуччя, стресостійкості та академічної мотивації підлітків.

Висновки до третього розділу

Емпіричне дослідження було організовано поетапно та проведено в онлайн-форматі з урахуванням безпекової ситуації в Україні. Вибірку склали 40 підлітків віком 13–15 років із рівним розподілом за статтю (20 дівчат і 20 хлопців), що забезпечило можливість порівняння результатів. Залучення учасників здійснювалося через Telegram, що відповідає комунікативним звичкам підлітків і підвищило доступність участі. Для збору даних використано Google Forms як інструмент, що забезпечує зручність, анонімність

і швидко отримання відповідей. Після збору даних проведено первинну перевірку анкет і підготовлено матеріал до обробки та аналізу. Загальна організація етапів забезпечила послідовність дослідження та логічний перехід від збору даних до їх інтерпретації.

У дослідженні застосовано комплекс методів і методик, спрямованих на оцінювання різних аспектів довіри у підлітків. Основним методом виступило онлайн-опитування, що дозволило організувати дослідження дистанційно та охопити потрібну вибірку. Для вимірювання довіри використано методику «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко, адаптація В. Петренко, О. Савченко), шкалу міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера (ITS) та методику «Віра в людей» М. Розенберга. Обрані інструменти доповнюють один одного: перша методика дає три компоненти довіри, а дві інші фіксують загальний рівень довіри до людей. Результати методик були структуровані за рівнями, що спростило порівняння показників у групах дівчат і хлопців. Для виявлення взаємозв'язків між показниками довіри використано коефіцієнт кореляції Пірсона як базовий інструмент статистичного аналізу.

Аналіз результатів показав переважання низького та середнього рівнів довіри у підлітків, особливо за показниками довіри до світу та до інших людей. У хлопців частіше фіксувалися нижчі рівні соціальної довіри та «віри в людей», тоді як у дівчат частіше зустрічався середній рівень за цими показниками. Водночас довіра до себе в обох групах переважно має середній рівень, що свідчить про відносно стабільну опору на власні можливості. Кореляційний аналіз продемонстрував переважно позитивні зв'язки між показниками довіри, а найтісніші – між соціальною довірою (Дж. Роттер) і «вірою в людей» (М. Розенберг). Також виражені зв'язки виявлено між довірою до інших людей та двома інтегральними показниками довіри до людей, що підтверджує узгодженість міжособистісного компонента. Отримані результати дають підстави зробити висновок про взаємопов'язаність різних

проявів довіри у підлітків і про наявність помірних статевих відмінностей на користь більш стриманих соціальних очікувань у групі хлопців.

Розрахунок описових статистик підтвердив тенденції, виявлені у рівневому розподілі. Середні показники довіри до світу ($M = 7,63$), до інших людей ($M = 7,40$), за шкалою Дж. Роттера ($M = 65,63$) та за методикою М. Розенберга ($M = 12,50$) знаходяться у нижній частині відповідних діапазонів, тоді як довіра до себе є дещо вищою ($M = 9,38$). Стандартні відхилення ($SD = 2,20-11,50$) свідчать про помірну варіативність показників. Порівняння за t -критерієм Стюдента ($df = 38$) не виявило статистично значущих відмінностей між дівчатами і хлопцями за жодною зі шкал ($t = 0,62-1,24$; $p > 0,05$), що вказує на гендерну стабільність структури довіри у досліджуваній вибірці.

Кореляційний аналіз за коефіцієнтом К. Пірсона виявив статистично значущі позитивні зв'язки між більшістю шкал. Найсильніший зв'язок зафіксовано між соціальною довірою (Дж. Роттер) і вірою в людей (М. Розенберг) ($r = 0,600$; $p < 0,001$), вираженими є зв'язки довіри до інших людей із соціальною довірою ($r = 0,550$; $p < 0,001$) та вірою в людей ($r = 0,500$; $p < 0,001$). Помірні значущі зв'язки виявлено між довірою до світу та довірою до себе ($r = 0,400$; $p < 0,01$) і між довірою до світу та соціальною довірою ($r = 0,380$; $p < 0,05$). Отримані дані підтверджують висунуту гіпотезу про багатовимірну, але внутрішньо узгоджену структуру довіри у підлітковому віці.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було досліджено психологію довіри у підлітковому віці, згідно поставлених завдань можна зробити наступні висновки:

1. Довіра в психології – це багатовимірний психічний стан і ставлення особистості до себе, інших людей та світу, що ґрунтується на позитивних очікуваннях, відчутті безпеки та готовності приймати певний рівень вразливості. У її структурі доцільно виокремлювати внутрішньоособистісний (опора на власне «Я»), міжособистісний (якість і відкритість стосунків) та соціально-узагальнений (довіра до людей і світу в цілому) виміри.

2. Підлітковий вік є сенситивним періодом для формування довіри: на тлі нестійкої самооцінки та коливань самодовіри посилюється залежність від оцінок значущих інших, відбувається переорієнтація на групу однолітків, посилюється критичність до дорослого світу. Потреба в автономії нерідко вступає в суперечність із потребою підтримки, що робить довірливі стосунки напруженими та суперечливими, особливо чутливими до якості міжособистісних контактів.

3. Чинниками розвитку та порушення довіри у підлітковому віці виступають індивідуально-особистісні особливості (самооцінка, емоційна стійкість, досвід прийняття), якість найближчих міжособистісних стосунків та узагальнений соціальний досвід. Дефіцит довіри у реальному оточенні підвищує ризик компенсаторних стратегій та девіантної поведінки, тоді як

позитивний досвід належності до групи однолітків і прийняття значущими дорослими сприяє формуванню стійких довірливих установок.

4. Емпіричне дослідження проведено в онлайн-форматі у Google Forms; вибірку склали 40 підлітків 13–15 років (20 дівчат, 20 хлопців). Для діагностики довіри використано три методики: «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе» (А. Купрейченко, адаптація В. Петренко, О. Савченко), шкалу міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера та методику «Віра в людей» М. Розенберга. Для статистичної обробки застосовано методи описової статистики (M, SD, Min, Max), t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок та коефіцієнт лінійної кореляції К. Пірсона ($df = 38$).

5. Аналіз рівневого розподілу засвідчив переважання низького та середнього рівнів довіри у більшості підлітків. За шкалою «Довіра до світу» серед дівчат переважає середній рівень (50%), серед хлопців – низький (55%). За шкалою «Довіра до інших людей» низький рівень мають 50% дівчат і 60% хлопців. Довіра до себе в обох групах переважно середня (по 60%), але низький рівень частіше у дівчат (30%), а високий – у хлопців (20%). За шкалою Дж. Роттера низький рівень соціальної довіри має 52,5% вибірки, за методикою М. Розенберга – 50%.

6. Розрахунок описових статистик підтвердив рівневі тенденції: середні показники довіри до світу ($M = 7,63$), до інших людей ($M = 7,40$), за шкалою Роттера ($M = 65,63$) і за Розенбергом ($M = 12,50$) знаходяться у нижній частині відповідних діапазонів, тоді як довіра до себе є дещо вищою ($M = 9,38$). Порівняння за t-критерієм Стьюдента ($df = 38$) не виявило статистично значущих відмінностей між дівчатами і хлопцями за жодною зі шкал ($t = 0,62–1,24$; $p > 0,05$), що свідчить про гендерну стабільність структури довіри у вибірці.

7. Кореляційний аналіз К. Пірсона виявив статистично значущі позитивні зв'язки між показниками довіри. Найсильніший зв'язок зафіксовано між соціальною довірою (Дж. Роттер) і вірою в людей (М. Розенберг) ($r = 0,600$;

$p < 0,001$), виражені зв'язки – між довірою до інших людей і соціальною довірою ($r = 0,550$; $p < 0,001$) та між довірою до інших людей і вірою в людей ($r = 0,500$; $p < 0,001$). Помірні значущі зв'язки виявлено між довірою до світу та довірою до себе ($r = 0,400$; $p < 0,01$) і між довірою до світу та соціальною довірою ($r = 0,380$; $p < 0,05$). Отримані дані підтверджують висунуту гіпотезу про багатовимірну, але внутрішньо узгоджену структуру довіри у підлітковому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агапченко І. В. Дослідження категорії довіри у міждисциплінарному підході. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія*. 2018. Т. 23, № 1(47). С. 13–24. URL: [https://doi.org/10.18524/2304-1609.2018.1\(47\).139768](https://doi.org/10.18524/2304-1609.2018.1(47).139768) (дата звернення: 25.11.2025).
2. Анпілова Д. В. Психологічне значення довіри для самоактуалізації особистості в період ранньої дорослості. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 33. С. 34–46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2016_33_5 (дата звернення: 25.11.2025).
3. Артюхіна Н. В. Арт-терапевтична психодіагностика стресостійкості підлітків в умовах соціальних змін. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Психологія*. 2014. Т. 19, № 1. С. 19–28.
4. Артюхіна Н., Пуленко О. Вплив значущих осіб на розвиток й формування емоційно-поведінкових особливостей підлітків. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2018. № 3. С. 10–18. URL: <https://doi.org/10.30970/2522-1876-2018-3-2> (дата звернення: 27.11.2025).
5. Гаркавенко Н., Доскач С. Вплив карантинних обмежень на соціалізацію сучасних підлітків. *Молодий вчений*. 2021. № 4 (92). С. 162–170. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-4-92-34> (дата звернення: 25.11.2025).

6. Горпинюк В. П. Соціально свідоме становлення особистості молодшого підлітка в системі "довіра – недовіра". *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2014. Т. 18, № 1. С. 161–169.
7. Гошовська Д., Гошовський Я. Дифузна ідентичність підлітків із різнотипних депривованих сімей: факторний аналіз. *Психологічні перспективи*. 2018. Т. 32. С. 85–96. URL: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-85-96> (дата звернення: 25.11.2025).
8. Гранде К. Соціально-психологічні детермінанти асертивності та адаптаційного потенціалу підлітків в умовах інокультурного середовища. *Наукові перспективи*. 2025. № 2(56). С. 1744–1753. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2\(56\)-1744-1753](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-2(56)-1744-1753) (дата звернення: 27.11.2025).
9. Губа Н. О. Довіра як чинник ефективної взаємодії викладача та здобувача вищої освіти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Т. 35(74), № 4. С. 96–101. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.4/15> (дата звернення: 25.11.2025).
10. Гурлєва Т. С., Журавльова Н. Ю. Довіра до себе як важливий атрибут стресостійкості особистості в умовах інформаційної війни: взаємозв'язок понять. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. № 4. С. 76–82. URL: <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2022.4/14> (дата звернення: 25.11.2025).
11. Дем'янчук Ю., Міров Д. Гендерні відмінності готовності до ризику у підлітковому віці. *Психологічні дослідження. Наукові праці викладачів та студентів соціально-психологічного факультету*. 2016. № 8. С. 58–60.
12. Дідковська Л. І. Психологічні особливості стилів поведінки підлітків у міжособистісній взаємодії. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. 2016. Т. 1, № 1. С. 115–120.
13. Дячок О. В. Дослідження психологічних особливостей переживання самотності підлітками за умов освітньої соціалізації. *Науковий вісник ХДУ Серія Психологічні науки*. 2020. № 4. С. 48–56.

URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-4-7> (дата звернення: 25.11.2025).

14. Єсип М. З., Михайлюк І. В. Схильність до девіантної поведінки підлітків з низьким рівнем довіри до себе. *Психологія і особистість*. 2016. № 2(10). С. 71–82.

15. Кідалова М. М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. № 4. С. 118–124.

16. Когут А. С., Лановенко Ю. І. Довіра до себе як чинник смисложиттєвого самовизначення. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2021. Т. 46, № 4. С. 40–49.
URL: <https://doi.org/10.37203/kibit.2020.46.05> (дата звернення: 25.11.2025).

17. Кожем'якіна О. М. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії : дис. ... д-ра філософії в галузі соціології : 09.00.03. Київ, 2020. 472 с.

18. Коломієць Л. І., Шульга Г. Б. Особливості прояву довіри до себе в майбутніх психологів на етапі професійного навчання в закладі вищої освіти. *Габітус*. 2023. № 55. С. 99–104. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.55.17> (дата звернення: 25.11.2025).

19. Косар І. Довіра до інших людей як умова успішності спілкування та соціальної взаємодії у підлітковому віці. *Збірник наукових праць (психолого-педагогічні науки)*. 2018. № 2. С. 45–52.

20. Крива Н. Л. Особливості прояву довіри дитини старшого дошкільного віку до соціального оточення : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 304 с.

21. Куліш І. Формування довіри дітей до дорослих в умовах війни. *Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки*. 2023. Т. 1, № 3. С. 220–230. URL: <https://doi.org/10.31494/2412-9208-2023-1-3-220-230> (дата звернення: 27.11.2025).

22. Лисенко Д. П. Довіра як соціально-психологічний феномен. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 3. С. 123–126.

23. Максименко С. Д. Теорія і практика дослідження взаємодії суб'єктів освітнього простору в парадигмі генетичної психології : монографія. Київ : Ін-т психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 225 с.
24. Мосол Н. О. Міжособистісна довіра як предмет психологічного аналізу. *Габітус*. 2024. № 59. С. 101–106. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.59.16> (дата звернення: 25.11.2025).
25. Нечерда В. Б., Кириченко В. І. Ідлітки уразливих категорій: типологія і особливості виховання в умовах закладів загальної середньої освіти : метод. посіб. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. 134 с.
26. Погорелов О. О. Вікові особливості та психологічні механізми формування аутоагресії у підлітків. *Габітус*. 2025. № 74. С. 135–139.
27. Психологія (модуль 1 «Вікова психологія», модуль 2 «Педагогічна психологія») : навч.-метод. посіб. / І. Остополец та ін. Запоріжжя : Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Богд. Хмельн., 2025. 237 с.
28. Савелюк Н. М. Довіра та самодовіра у системі вищої освіти. *Психолого-педагогічні координати розвитку особистості* : зб. наук. матеріалів II Міжнар. науково-практ. конф., м. Полтава, 3–4 черв. 2021 р. Полтава, 2021. С. 183–188.
29. Савченко О. В., Петренко В. В., Тімакова А. В. «Методика довіри / недовіри особистості до світу, до інших людей, до себе» (а. купрейченко): україномовна адаптація, валідизація та стандартизація. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № 5. С. 16–27. URL: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.3> (дата звернення: 27.11.2025).
30. Седих К. В. Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці : навч. посіб. Полтава : Астроя, 2018. 342 с.
31. Сердюк Л. Самодетермінація психологічного благополуччя особистості : монографія. Київ : ФОП Вікторія Кунд., 2021. 236 с.
32. Сингаївська І., Іванова О. Коучинговий підхід як інструмент для встановлення довірливих стосунків між батьками і підлітками. *Вчені записки*

Університету «КРОК». 2023. № 2. С. 166–172.
 URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-70-166-172> (дата звернення: 27.11.2025).

33. Ситнік С. В., Пивоварчик І. М. Довіра до людей та її прояв у міжособистісній взаємодії. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2022. № 5. С. 59–65.
 URL: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.9> (дата звернення: 25.11.2025).

34. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід: монографія / О. Янкович та ін. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2018. 300 с.

35. Токарева Н. М. Лабіринти дорослішання: психічний розвиток особистості підлітково-юнацького віку: монографія. Кривий Ріг: ТОВ НВП Інтерсервіс, 2021. 216 с.

36. Токарева Н. М. Моделювання особистісних конструктів підлітків у вимірах освітнього простору: монографія. Кривий Ріг: КПІ ДВНЗ КНУ, 2015. 446 с.

37. Хупавцева Н. Теоретико-методологічні основи фасилітативної взаємодії в педагогічному процесі закладів середньої освіти: монографія. Київ: Центр навч. літ., 400. 2020 с.

38. Чайка Г. В. Довіра як ключовий компонент психічного здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2022. Т. 33(72), № 1. С. 31–36. URL: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.1/05> (дата звернення: 25.11.2025).

39. Шамич О. М. Психологічні передумови формування громадської активності молодших підлітків. *Проблеми фізичного виховання і спорту.* 2011. № 5. С. 115–120.

40. Штепа О. Психологічні ресурси особистісної конфіденції: можливості довіри людини до себе й інших. *Проблеми сучасної психології.* 2020. № 50. С. 352–374. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-50.352-374> (дата звернення: 25.11.2025).

41. Adolescents and Trust in Online Social Interactions: A Qualitative Exploratory Study / E. Coli et al. *Children*. 2023. Vol. 10, no. 8. P. 1408. URL: <https://doi.org/10.3390/children10081408> (date of access: 25.11.2025).
42. Amemiya J., Fine A., Wang M. Trust and Discipline: Adolescents' Institutional and Teacher Trust Predict Classroom Behavioral Engagement following Teacher Discipline. *Child Development*. 2019. Vol. 91, no. 2. P. 661–678. URL: <https://doi.org/10.1111/cdev.13233> (date of access: 27.11.2025).
43. Associations between trust and drinking among adolescents / L. Sjödin et al. *Drug and Alcohol Review*. 2021. Vol. 41, no. 1. P. 221–229. URL: <https://doi.org/10.1111/dar.13338> (date of access: 27.11.2025).
44. Changes in late adolescents' trust before and during the COVID-19 pandemic / S. Bi et al. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2022. Vol. 27, no. 1. P. 385–399. URL: <https://doi.org/10.1080/02673843.2022.2106144> (date of access: 25.11.2025).
45. Cross-Sectional and Longitudinal Associations Among Children's Interpersonal Trust, Reputation for Trustworthiness, and Relationship Closeness / Q. Li et al. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.634540> (date of access: 25.11.2025).
46. Development and Validation of the Chinese Trust Scale: A Culturally Appropriate Measure Based on the Three-Factor Model of Chinese Trust / Y. Xie et al. *Sage Open*. 2024. Vol. 14, no. 3. URL: <https://doi.org/10.1177/21582440241266431> (date of access: 25.11.2025).
47. Fang Y., Dong Y., Wang H. Adolescent narcissism and interpersonal trust: A cross-lagged study. *Scandinavian Journal of Psychology*. 2020. Vol. 62, no. 1. P. 82–87. URL: <https://doi.org/10.1111/sjop.12687> (date of access: 27.11.2025).
48. How different contexts of social capital are associated with self-rated health among Lithuanian high-school students / D. Novak et al. *Global Health Action*. 2018. Vol. 11, no. 1. P. 1477470.

URL: <https://doi.org/10.1080/16549716.2018.1477470> (date of access: 27.11.2025).

49. Interpersonal Trust and Suicide Ideation Among Adolescent Psychiatric Inpatients: An Indirect Effect via Perceived Burdensomeness / R. M. Hill et al. *Suicide and Life-Threatening Behavior*. 2018. Vol. 49, no. 1. P. 240–252. URL: <https://doi.org/10.1111/sltb.12433> (date of access: 27.11.2025).

50. Kolomiiets L., Shulga G., Lebed Y. Psychological features of interpersonal trust of future psychologists. *Personality and environmental issues*. 2023. T. 2, № 6. С. 11–17. URL: [https://doi.org/10.31652/2786-6033-2023-3\(6\)-11-17](https://doi.org/10.31652/2786-6033-2023-3(6)-11-17) (дата звернення: 25.11.2025).

51. Lu C., Huang Z., E Y. Peer trust and prosocial behavior among rural left-behind adolescents: The negative moderating role of hope. *Journal of Moral Education*. 2023. Vol. 53, no. 3. P. 467–485. URL: <https://doi.org/10.1080/03057240.2023.2220934> (date of access: 27.11.2025).

52. Mičková Z. The relationship of trust and communication in adolescents towards parents in a post-divorce family arrangement. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2019. Vol. 9, no. 1. P. 191–196. URL: <https://doi.org/10.33543/0901191196> (date of access: 27.11.2025).

53. Mosaad Zaki N., Abu Bakr O., Sayed Mohamed H. Effect of Parent-Adolescent Attachment on their Psychological Wellbeing. *Egyptian Journal of Health Care*. 2022. Vol. 13, no. 3. P. 228–242. URL: <https://doi.org/10.21608/ejhc.2022.251529> (date of access: 25.11.2025).

54. Network analysis of peer attachment and internet addiction among chinese adolescents / X. Feng et al. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 15, no. 1. URL: <https://doi.org/10.1038/s41598-025-95526-5> (date of access: 27.11.2025).

55. Neural Mechanisms Underlying Trust to Friends, Community Members, and Unknown Peers in Adolescence / S. W. Sweijen et al. *Journal of Cognitive Neuroscience*. 2023. Vol. 35, no. 12. P. 1936–1959. URL: https://doi.org/10.1162/jocn_a_02055 (date of access: 25.11.2025).

56. Oros L. B., Chemisquy S. N., Vargas-Rubilar J. A. Interpersonal trust: Its relevance for developing positive emotions and social skills during childhood. *Interpersona: An International Journal on Personal Relationships*. 2024. Vol. 18, no. 1. P. 124–142. URL: <https://doi.org/10.5964/ijpr.9715> (date of access: 27.11.2025).

57. Parental Monitoring, Parent-Adolescent Communication, and Adolescents' Trust in Their Parents in China / L. Ying et al. *PLOS ONE*. 2015. Vol. 10, no. 8. P. e0134730. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0134730> (date of access: 25.11.2025).

58. Parental Psychological Control and Interpersonal Trust in Junior High School Students: Serial Mediating Roles of Shyness and Interpersonal Self-Support / H. Zhao et al. *Psychology Research and Behavior Management*. 2024. Volume 17. P. 4087–4104. URL: <https://doi.org/10.2147/prbm.s478008> (date of access: 25.11.2025).

59. Profiles of Emotional Separation and Parental Trust from Adolescence to Emerging Adulthood: Age Differences and Associations with Identity and Life Satisfaction / K. Sugimura et al. *Journal of Youth and Adolescence*. 2022. Vol. 52, no. 3. P. 475–489. URL: <https://doi.org/10.1007/s10964-022-01716-z> (date of access: 27.11.2025).

60. Rotenberg K. J., Sharp C., Venta A. Trust Beliefs in Significant Others, Interpersonal Stress, and Internalizing Psychopathology of Adolescents with Psychiatric Disorders. *Child Psychiatry & Human Development*. 2021. Vol. 54. P. 450–459. URL: <https://doi.org/10.1007/s10578-021-01255-x> (date of access: 25.11.2025).

61. Russell S. L., Wentzel K. R., Donlan A. E. Teachers' beliefs about the development of teacher–adolescent trust. *Learning Environments Research*. 2016. Vol. 19, no. 2. P. 241–266. URL: <https://doi.org/10.1007/s10984-016-9207-8> (date of access: 27.11.2025).

62. Stedham Y., Skaar T. B. Mindfulness, Trust, and Leader Effectiveness: A Conceptual Framework. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. URL: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.01588> (date of access: 25.11.2025).

63. The component and structure of interpersonal trust / C. Fu et al. *Heliyon*. 2024. Vol. 10, no. 9. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e30071> (date of access: 25.11.2025).

64. The Longitudinal Relationship Between Close Friendship and Subjective Well-Being: The Chain Mediation Model of Interpersonal Trust and Perceived Social Support / R. Li et al. *Behavioral Sciences*. 2025. Vol. 15, no. 4. P. 480. URL: <https://doi.org/10.3390/bs15040480> (date of access: 27.11.2025).

65. The Relationship between Social Capital within Its Different Contexts and Adherence to a Mediterranean Diet Among Lithuanian Adolescents / B. Mieziene et al. *Nutrients*. 2019. Vol. 11, no. 6. P. 1332. URL: <https://doi.org/10.3390/nu11061332> (date of access: 27.11.2025).

66. Trust in adolescence: Development, mechanisms and future directions / L. Krabbendam et al. *Developmental Cognitive Neuroscience*. 2024. Vol. 69. P. 101426. URL: <https://doi.org/10.1016/j.dcn.2024.101426> (date of access: 25.11.2025).

67. Vaida S., Ardelean I. Psychological Safety and Trust. A Conceptual Analysis. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Psychologia-Paedagogia*. 2019. Vol. 64, no. 1. P. 87–101. URL: <https://doi.org/10.24193/subbypsyped.2019.1.05> (date of access: 25.11.2025).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Методика «Довіра / недовіра особистості до світу, до інших людей, до себе»
(А. Купрейченко, адаптація В. Петренко, О. Савченко)

Інструкція: Уважно прочитайте кожне твердження та оцініть, наскільки воно відповідає вам. Оберіть один варіант відповіді у кожному пункті.

Варіанти відповідей. 1 – «не вірно», 2 – «скоріше не вірно», 3 – «складно визначити», 4 – «скоріше вірно», 5 – «вірно».

№	Твердження	Не вірно	Скоріше не вірно	Складно визначити	Скоріше вірно	Вірно
1	Я довіряю своєму вмінню будувати взаємини із близькими людьми	☐	☐	☐	☐	☐
2	Об'єкти та явища навколишнього світу мене мало хвилюють	☐	☐	☐	☐	☐
3	Я довіряю своєму вмінню відрізняти «хороше» від «поганого»	☐	☐	☐	☐	☐
4	Навколишній світ є для мене джерелом небезпеки	☐	☐	☐	☐	☐
5	Я довіряю своєму вмінню орієнтуватися в критичній ситуації	☐	☐	☐	☐	☐
6	Якщо не встежиш – люди скористаються твоєю перевагою	☐	☐	☐	☐	☐
7	Я довіряю своєму вмінню прогнозувати вчинки інших людей	☐	☐	☐	☐	☐
8	Варто бути дуже обережним, коли маєш справу з людьми	☐	☐	☐	☐	☐
9	Ніхто не має наміру брати на себе відповідальність за те, що з тобою станеться, хоча бачать, до чого все йде	☐	☐	☐	☐	☐
10	Я довіряю своєму вмінню поступитися, якщо необхідно	☐	☐	☐	☐	☐
11	Я довіряю своєму вмінню визнавати свої помилки	☐	☐	☐	☐	☐
12	Інші люди кажуть, що від навколишнього світу не слід очікувати чогось хорошого	☐	☐	☐	☐	☐

ДОДАТОК Б

Шкала міжособистісної (соціальної) довіри Дж. Роттера

Інструкція. Прочитайте кожне твердження та оберіть варіант відповіді, який найбільше відповідає вашій думці.

Варіанти відповідей: 1 – «повністю не згоден/не згодна»; 2 – «скоріше не згоден/не згодна»; 3 – «важко сказати»; 4 – «скоріше згоден/згодна»; 5 – «повністю згоден/згодна».

№	Заява	1	2	3	4	5
1	У суспільстві зростає лицемірство.	☐	☐	☐	☐	☐
2	У спілкуванні з незнайомими людьми краще бути обережним до тих пір, поки вони не доведуть, що їм можна довіряти.	☐	☐	☐	☐	☐
3	Майбутнє нашої країни залишиться похмурим до тих пір, поки в політику не будуть залучені найкращі люди.	☐	☐	☐	☐	☐
4	Страх, презирство суспільства або покарання краще захищають більшість людей від порушення закону, ніж їхня власна совість.	☐	☐	☐	☐	☐
5	Виконання письмового іспиту без присутності викладача призведе до зростання списування.	☐	☐	☐	☐	☐
6	Обіцянкам батьків зазвичай можна довіряти.	☐	☐	☐	☐	☐
7	Організація Об'єднаних Націй ніколи не буде ефективною силою для підтримання миру на планеті.	☐	☐	☐	☐	☐
8	Судова система – це місце, де до кожного проявляється безстороннє ставлення.	☐	☐	☐	☐	☐
9	Більшість людей жажнулися б, якби дізналися, як спотворюються новини, які публіка чує та бачить.	☐	☐	☐	☐	☐
10	Найнадійніше – це вірити, що незважаючи на те, що люди говорять, вони, перш за все, зацікавлені у власному добробуті.	☐	☐	☐	☐	☐
11	Навіть маючи інформацію з газет, радіо та телебачення, все одно дуже важко отримати об'єктивне уявлення про події в суспільстві.	☐	☐	☐	☐	☐
12	Майбутнє здається багатообіцяючим.	☐	☐	☐	☐	☐
13	Якби ми насправді знали, що відбувається в міжнародній політиці, суспільство мало б причини бути більш наляканим, ніж воно є зараз.	☐	☐	☐	☐	☐
14	Більшість обраних офіційних осіб щирі у своїх передвиборчих обіцянках.	☐	☐	☐	☐	☐
15	Результати багатьох головних національних спортивних змагань тим чи іншим способом передопределені заздалегідь.	☐	☐	☐	☐	☐
16	Більшість експертів можна сказати в очі правду про межі їхніх знань.	☐	☐	☐	☐	☐

17	Більшість батьків можна довіряти в тому, що вони виконуватимуть свої погрози покарань.	☐	☐	☐	☐	☐
18	Можна вважати, що більшість людей зроблять те, що говорять.	☐	☐	☐	☐	☐
19	У наш час конкуренції кожен повинен бути насторожі, інакше хтось може використати його у своїх цілях.	☐	☐	☐	☐	☐
20	Більшість ідеалістів щирі та часто використовують на практиці те, що виказують.	☐	☐	☐	☐	☐
21	Більшість продавців чесні в описі продаваного товару.	☐	☐	☐	☐	☐
22	Більшість учнів у школі не будуть списувати, навіть якщо будуть впевнені у безкарності.	☐	☐	☐	☐	☐
23	Більшість спеціалістів з ремонту не будуть завищувати ціну на послуги, виявивши вашу некваліфікованість.	☐	☐	☐	☐	☐
24	Велика частка звернень до страхових компаній щодо виплати страховки по нещасним випадкам є неправдивою.	☐	☐	☐	☐	☐
25	Більшість людей чесно відповідають на опитування громадської думки.	☐	☐	☐	☐	☐

ДОДАТОК В

Методика «Віра в людей» М. Розенберга

Інструкція. У кожному завданні подано два протилежні судження про людей. Оберіть варіант, який вам ближчий, та позначте відповідь за шкалою.

Варіанти відповідей:

1 – ближче до судження А; 2 – скоріше до А; 3 – важко сказати; 4 – скоріше до Б; 5 – ближче до судження Б.

№ з/п	Судження А (Позитивне)	1	2	3	4	5	Судження Б (Негативне)
1	Більшість людей схильні допомагати іншим.	☐	☐	☐	☐	☐	Більшість людей дбають лише про власну вигоду.
2	Більшості людей можна довіряти.	☐	☐	☐	☐	☐	У стосунках з людьми не можна бути занадто обережним.
3	Більшість людей намагатимуться вчинити чесно.	☐	☐	☐	☐	☐	Якщо не бути обережним, люди використають вас.
4	Більшість людей щиро цікавляться проблемами інших.	☐	☐	☐	☐	☐	Більшість людей байдужі до долі інших.
5	Природа людини є по своїй суті хорошою.	☐	☐	☐	☐	☐	Люди за своєю природою схильні до егоїзму.